

Suplement do raportu
Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta UW
i Konferencji Ambasadorów RP: „Partyjna ‘kampania reparacyjna’ PiS
wymaga audytu i rozliczenia”

**Oświadczenia rządu polskiego
z 23 sierpnia 1953 roku
w sprawie zrzeczenia się reparacji od Niemiec**

Wybór dokumentów

Wstęp, wybór i opracowanie:
Jan Barcz
Krzysztof Ruchniewicz

Warszawa-Wrocław 2024

**Oświadczenia rządu polskiego
z 23 sierpnia 1953 roku
w sprawie zrzeczenia się reparacji od Niemiec**

Wybór dokumentów

Oświadczenia rządu polskiego z 23 sierpnia 1953 roku
w sprawie zrzeczenia się reparacji od Niemiec
Wybór dokumentów

Wstęp, wybór i opracowanie:
Jan Barcz
Krzysztof Ruchniewicz

Wydawca: Wszechnica IJM

Ten utwór jest dostępny na [licencji *Creative Commons* Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 4.0 Międzynarodowe](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Pełna treść licencji dostępna na stronie creativecommons.org

Wydanie I, Warszawa-Wrocław 2024

Spis treści

Wstęp	8
Zalecana literatura	14
„Kłamstwo reparacyjne pośła A. Mularczyka”. Objaśnienie 6 Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta UW i Konferencji Ambasadorów RP z 20 stycznia 2024 r.	17
Dokument 1	
Umowa poczdamska z 2 sierpnia 1945 t. (fragmenty)	19
Dokument 2	
Umowa między Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie wynagrodzenia szkód, wyrządzonych przez okupację niemiecką, podpisania w Moskwie, 16 sierpnia 1945 r.	20
Dokument 3	
Zmniejszenie dostaw reparacyjnych przez ZSRR i Polską w 1950 r.	22
Dokument 4	
Porozumienie rządów ZSRR i NRD dotyczące reparacji oraz zobowiązań finansowo-gospodarczych, podpisane w Moskwie, 22 sierpnia 1953 r.	23
Dokument 5	
Oświadczenie rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 23 sierpnia 1953 r.	25
Dokument 6	
Upublicznienie Oświadczenia rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 23 sierpnia 1953 r. (Trybuna Ludu z 25 sierpnia 1953 r. i Neues Deutschland z 25 sierpnia 1953 r.).....	27

Dokument 7

Przemówienie Mariana Naszkowskiego, wiceministra spraw zagranicznych, podczas plenarnego posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 23 września 1953 r. (fragmenty) 29

Dokument 8

Końcowy protokół o dostawach wykonanych dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec. Warszawa, 4 lipca 1957 r. 31

Dokument 9

Pilna notatka (MSZ) z 27 kwietnia 1968 r. w sprawie odszkodowań niemieckich (fragmenty) 33

Dokument 10

Dokumenty potwierdzające zrzeczenie zawarte w oświadczeniu z 23 sierpnia 1953 r. związane z negocjacjami i podpisaniem Układu o normalizacji wzajemnych stosunków między PRL a RFN w dniu 7 grudnia 1970 roku 34

Dokument 10.1. Notatka (tajna, do rąk własnych) w sprawie wymiany poglądów między rządami PRL i RFN w Bonn (początek, dnia 8 czerwca 1970 r.) (fragment) 34

Dokument 10.2. Pilna notatka wiceministra spraw zagranicznych, Józefa Winiewicza, z rokowań odbytych w Bonn 5-7 października 1970 r. na temat układu o normalizacji stosunków między PRL a NRF. Warszawa, 9 października 1970 r. (fragment) 35

Dokument 10.3. Protokół z rozmowy I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki z kanclerzem NRF Willym Brandtem. Warszawa, 7 grudnia 1970 roku (fragment) 36

Dokument 11

Informacja z 24 maja 1971 r. Komisji do Opracowania Problemu Odszkodowań Niemieckich (fragmenty) 37

Dokument 12

Tekst noty polskiego MSZ do MSZ RFN, złożonej 11 grudnia 1986 r. 38

Dokument 13

Odpowiedź Ministra Spraw Zagranicznych, Krzysztofa Skubiszewskiego,
16 października 1989 r. na interpelację poselską w sprawie odszkodowań
od Niemiec po II wojnie światowej (fragmenty) 46

Dokument 14

Rada Ministrów zajęła stanowisko wobec poselskiego projektu uchwały
w sprawie reparacji od Niemiec na rzecz Polski zawartego
w sprawozdaniu Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu (druk 2674).
Komunikat po Radzie Ministrów.
Warszawa, 13 lipca 2004 r. 50

Dokument 15

Oświadczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie uchwały Sejmu
Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie praw Polski do niemieckich reparacji
wojennych oraz w sprawie bezprawnych roszczeń wobec Polski
i obywateli polskich wysuwanych w Niemczech.
Warszawa, 15 września 2004 r. 52

Dokument 16

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych,
Grażyny Bernatowicz - z upoważnienia Ministra (Radosława Sikorskiego)
- na interpelację nr 5933 w sprawie pomocy małoletnim ofiarom
cywilnym II wojny światowej.
Warszawa 2 lipca 2012 r. 54

Dokument 17

Odpowiedź Ministra Spraw Zagranicznych, Anny Fotygi,
na interpelację nr 4836 w sprawie rzekomych świadczeń
finansowych wypłacanych przez RFN Polsce od 1953 r.,
wyliczonych przez niemieckie ministerstwo finansów.
Warszawa, dnia 28 listopada 2006 r. 59

Dokument 18

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych,
Henryki Mościckiej-Dendys – z upoważnienia Ministra
(Grzegorza Schetyny) na interpelację nr 33816 w sprawie reparacji
Wojennych.
Warszawa, 13 sierpnia 2015 r. 69

Dokument 19

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych,
Marka Magierowskiego – z upoważnienia Ministra
(Witolda Waszczykowskiego) na zapytanie nr 3812
w sprawie strat poniesionych podczas II wojny światowej.

Warszawa, 8 sierpnia 2017 r. 74

Wstęp

Na początku 2024 r. opublikowaliśmy Raport Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im Willy'ego Brandta UW r i Konferencji Ambasadorów RP *Partyjna „kampania reparatoryjna” PiS wymaga audytu i rozliczenia wraz z objaśnieniami*¹. „Objaśnienia” (w sumie 13) zostały opracowane po pierwszym upublicznieniu Raportu w połowie stycznia 2024 r. Koncentrowały się one na problemach, które pojawiły się w dyskusji wywołanej Raportem i które – ze względu na zwięzłość Raportu – zostały w nim jedynie zamarkowane.

W „Objaśnieniu nr 6” z 20 stycznia 2024 r. („Kłamstwo reparatoryjne postać A. Mularczyka”), które poprzedza opublikowane w niniejszym wyborze dokumenty, wskazujemy na to, że „Wadą wrodzoną ‘kampanii reparatoryjnej’ (...) było (i jest) oparcie jej na kwestionowaniu ważności zrzeczenia z 1953 r. (reparacji - dopisek autorów) przez Polskę”. Wskazaliśmy również na umowy międzynarodowe, inne instrumenty prawa międzynarodowego i praktykę międzynarodową, które jednoznacznie potwierdzają skuteczność aktu zrzeczenia z 1953 r. oraz na związane z tym aktem problemy interpretacyjne.

Należy również w tym kontekście zwrócić uwagę na - w narracji promotorów „kampanii reparatoryjnej” - pomijaną kwestię sytuacji politycznej w Europie na początku lat 50. XX w., określonej

---

¹ *Partyjna „kampania reparatoryjna” PiS wymaga audytu i rozliczenia wraz z objaśnieniami*. Raport Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im Willy'ego Brandta UW r i Konferencji Ambasadorów RP, Wrocław-Warszawa 2024.

<https://konstytucyjny.pl/partyjna-kampania-reparatoryjna-pis-wymaga-audytu-i-rozliczenia/>

(dostęp: 16.07.2024 r.).

Zob. również: *Partyjna „kampania reparatoryjna” PiS. Raport i objaśnienia*. Red. naukowa J. Barcz i K. Ruchniewicz, Wrocław 2024.

pogłębiającym się podziałem politycznym Europy oraz jego wpływem na „sprawę niemiecką”.

Ponieważ promotorzy „kampanii reparatornej” PiS stale powracają do negowania aktu zrzeczenia z 1953 r. (*nota bene* powtarzane są również nieprawdziwe informacje o dotychczasowych świadczeniach ze strony niemieckiej na rzecz ofiar zbrodni nazistowskich)², w niniejszej książce publikujemy wybór miarodajnych dokumentów.

Dowodzą one – jak wyżej podkreślono – skuteczności aktu zrzeczenia z 1953 r. W szczególności zamieszczone dokumenty wskazują, że **w umowie międzynarodowej** (Końcowy protokół o dostawach wykonanych dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec, Warszawa, 4 lipca 1957 r. – dokument 8) **potwierdzono „całkowite wykonanie” umowy z 16 sierpnia 1945 r., precyzującej przekazywanie przez ZSRR reparacji na rzecz Polski od Niemiec** (na mocy Umowy poczdamskiej Polska zaspakajała reparacje od Niemiec z części należnej ZSRR).

Następnie, opublikowane dokumenty **wskazują na jednoznaczne i konsekwentne stanowisko kolejnych rządów polskich, potwierdzające skuteczność aktu zrzeczenia z 1953 r.:** podczas negocjacji nad Układem normalizacyjnym z 1970 r., w nocy polskiego MSZ z 1986 r. oraz kolejnych rządów po zmianach politycznych w Polsce – ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego (1989), rządu Marka Belki (2004 r.) i ministra spraw zagranicznych w tym rządzie Wł. Cimoszewicza (2004 r.), ministrowi spraw zagranicznych Anny Fotygi (2006 r.), ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego (2012 r.), ministra spraw zagranicznych Grzegorza Schetyny (2015) i ministra spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego (2017 r.). **Jak widać również ministrowie spraw zagranicznych rządów PiS potwierdzali skuteczność aktu zrzeczenia z 1953 r.**

---

² Zob. na ten temat: „Objaśnienie nr 9” (*Bilans świadczeń ze strony niemieckiej*). Zamieszczone w: *Partyjna „kampania reparatorna” PiS ...*, s. 82 i nast.

Abstrahując od tego, że akt zrzeczenia jest aktem nieodwoływalnym, to przypomnieć należy w tym kontekście powszechnie uznaną w prawie międzynarodowym zasadę *estoppel* (nie zaprzeczenia sobie)³: jeżeli państwo konsekwentnie, przez dłuższy czas (w interesującym nas przypadku bez mała 60 lat) reprezentuje określone stanowisko, to nie może nagle tego stanowiska zmienić. Inaczej na szwank wystawiona byłaby trwałość i wiarygodność uzgodnionych regulacji międzynarodowych (stąd inna nazwa *estoppel* – zasada zaufania), a tym samym powaga państwa.

Promotorzy „kampanii reparacyjnej”, uzasadniając swoje działania, odwołują się obecnie do uchwały Sejmu z 14 września 2022 r. i uchwały rządu PiS z 18 kwietnia 2023 r., w których podtrzymywane są polskie roszczenia reparacyjne i odszkodowawcze w stosunku do Niemiec. Sejm nie prowadzi polityki międzynarodowej, uchwała wyraża jego polityczną ocenę (*nota bene* nie ma w niej mowy o „reparacjach”). Przyjrzyjmy się więc bliżej uchwale rządu PiS z 18 kwietnia 2023 r.⁴.

W uchwale tej „konieczność uregulowania w stosunkach polsko-niemieckich ... kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia” uzasadniana jest trzema argumentami: 1) że ani w czasach PRL ani po 1989 r. rządy polski i RFN „nie zamknęły kwestii reparacji, odszkodowania, zadośćuczynienia ani innej formy rekompensaty”, 2) że „w szczególności” rządy polskie „nigdy nie zrzekły się skutecznie nie zrezygnowały z dochodzenia od RFN reparacji, odszkodowania czy zadośćuczynienia”, 3) że kwestie powyższe nie zostały uregulowane między Polską a RFN „w formie umowy międzynarodowej”.

---

³ Zob. Wł. Czaplński, A. Wyrozumski, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004 (II wydanie), s. 102 i nast.

⁴ Uchwała nr 51 Rady Ministrów w sprawie konieczności uregulowania w stosunkach polsko-niemieckich kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu strat, jakie Polska i Polacy ponieśli z powodu bezprawnej napaści Niemiec na Polskę w 1939 r. oraz późniejszej okupacji niemieckiej. M.P. 2023.423

Powyższe argumenty świadczą o wyjątkowym nihilizmie prawnym promotorów „kampanii reparatornej”. Odnosiliśmy się do tego rodzaju argumentów w naszym raporcie oraz w „Objaśnieniu 10” do raportu⁵, stwierdzając m.in., iż w toku tej „kampanii”:

„... pomijano całkowicie uwarunkowania prawne i polityczne po zakończeniu II wojny światowej, które sprawiły, że Polska i żyjące w niej ofiary zbrodni nazistowskich pozbawione zostały w znacznej mierze reparacji względnie indywidualnych odszkodowań. Zignorowano również sieć zawartych po II wojnie światowej umów międzynarodowych dotyczących indywidualnych odszkodowań dla żyjących w Polsce ofiar narodowego socjalizmu. Zwłaszcza zaś deprecjonowano i świadomie pomijano porozumienia zawarte po przełomie w Polsce oraz zjednoczeniu Niemiec (z lat 1991 i 2000), na mocy których zagwarantowano konkretną pomoc dla żyjących jeszcze wówczas byłych więźniów obozów koncentracyjnych i robotników przymusowych. (...) W czasie przygotowań do negocjacji, które sfinalizowane zostały porozumieniami z Niemcami z 1991 r. i z 2000 r. przeprowadzono skrupulatną analizę stanu prawnego i wchodzących w grę procedur. Wynik był jednoznaczny: Polska zrzekła się skutecznie reparacji (w formule poczdamskiej – roszczeń międzypaństwowych), nie ma też procedury, która pozwalałaby – wobec jednoznacznego stanowiska Niemiec - skutecznie dochodzić istniejących roszczeń ofiar zbrodni nazistowskich (odszkodowań). Pewne możliwości, związane z instytucją skarg zbiorowych przed sądami amerykańskimi zostały wykorzystane podczas finalizacji wielostronnych porozumień z 2000 r. Przyjęta w latach 90. XX wieku ‘formuła pragmatyczna’ umożliwiła wypłatę żyjącym jeszcze ofiarom zbrodni nazistowskich konkretnych świadczeń”.

---

⁵ W sprawie braku analizy regulacji prawnych i politycznych dotyczących reparacji i odszkodowań od Niemiec. Objasnienie 10 (27.01.2024) (w:) *Partyjna „kampania reparatorna” PiS ...*, s. 90 i nast.

Powrócić jeszcze należy do trzeciego argumentu wymienionego w uchwale, stosownie do którego reparacje, odszkodowania i zadośćuczynienie nie zostały uregulowane między Polską a RFN „w formie umowy międzynarodowej”. **Oznacza on bowiem w istocie odrzucenie regulacji Umowy poczdamskiej jako podstawy polskich roszczeń reparatornych.** Do sprawy tej odniósł się ostatnio profesor Wł. Czapliński⁶, podkreślając integralność postanowień umowy międzynarodowej. Odrzucenie części postanowień Umowy poczdamskiej mogłoby być interpretowane jako podważenie innych jej postanowień o fundamentalnym znaczeniu dla Polski - w sprawie ustanowienia granicy zachodniej Polski i wysiedlenia ludności niemieckiej z obszarów przekazanych Polsce. **W konsekwencji mogłoby to dać asumpt do powrotu sprawy „roszczeń niemieckich” wobec Polski, które zostały odrzucone ze względu na zaliczenie wartości prywatnego mienia niemieckiego przejętego na mocy Umowy poczdamskiej przez Polskę na rzecz należnych Polsce reparacji.**

Obstawanie przez promotorów „kampanii reparatornej” PiS przy negowaniu aktu zrzeczenia z 1953 r. zaciemnia również istotę sprawy: **zrzeczenie dotyczyło jedynie roszczeń międzypaństwowych (tzw. reparacji poczdamskich), nie dotyczyło natomiast roszczeń indywidualnych ofiar zbrodni nazistowskich** (tych Polska nigdy się nie zrzekła). Wobec niemożności skutecznego dochodzenia takich roszczeń w stosunku do Niemiec (ze względu m.in. na stanowisko Niemiec, iż „reparacje” obejmują również roszczenia indywidualne) w ramach tzw. **formuły pragmatycznej** (abstrahującej od rozbieżności w stanowiskach prawnych, przy odwołaniu do zasady sprawiedliwości) **ze strony niemieckiej napłynęły wcale niebagatelne środki finansowe na rzecz ofiar zbrodni nazistowskich, zwłaszcza po 1991 r.**⁷

---

⁶ Władysław Czapliński, *Roszczenia reparatorne Polski wobec Niemiec jako delikt prawa międzynarodowego* (w druku).

⁷ Zob. na ten temat: „Objaśnienie nr 9” „Objaśnienie nr 9” (*Bilans świadczeń ze strony niemieckiej*). Zamieszczone w: *Partyjna „kampania reparatorna” PiS ...*, s. 82 i nast.

Sumując powyższe rozważania odnotować można jedynie, że uchwała rządu PiS z 2023 r. pozostaje wyrazem próby „zabetonowania” hucpy politycznej. Przykro to stwierdzić, ale sprawy tak poważne dla Polski i jej obywateli, związane z tragedią II wojny światowej, usiłowano w ramach „kampanii reparacyjnej” zamienić w wyborcze „złoto polityczne”.

Droga proponowana przez promotorów „kampanii reparacyjnej” PiS prowadzi natomiast donikąd, to droga stałego konfliktu, niezrealizowanych obietnic, narastającej frustracji. Podczas rządów PiS „kampania reparacyjna” nie tylko nie przyniosła ani złotówki „reparacji, odszkodowań i zadośćuczynienia”, lecz wprost przeciwnie, uniemożliwiła uzyskanie od Niemiec kolejnych świadczeń dla żyjących jeszcze w Polsce ofiar zbrodni nazistowskich. Obecnie natomiast – w nowych uwarunkowaniach politycznych - może zakłócić rysujące się porozumienie w ramach „formuły pragmatycznej”, dyktowane odpowiedzialnością Niemców za zbrodnie II wojny światowej oraz poczuciem sprawiedliwości.

Jan Barcz
Krzysztof Ruchniewicz

Warszawa-Wrocław, we wrześniu 2024 roku

Zalecana literatura

(w układzie chronologicznym)

- *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty, pod red. Sławomira Dębskiego i Witolda M. Góralskiego, Warszawa 2004
- Jan Barcz, Jochen A. Frowein, *Ekspertyza w sprawie roszczeń z Niemiec przeciwko Polsce w związku z drugą wojną światową (2 listopada 2004 r.)*, Sprawy Międzynarodowe 2005, nr 1
- Ekspertyzy dotyczące zrzeczenia się przez Polskę reparacji w stosunku do Niemiec w 1953 r., zamieszczone w *Przeglądzie Sejmowym* 2005 4(69)
- Jerzy Menkes, *Prawne i polityczne determinanty sporu wokół Oświadczenia Rządu PRL z dnia 23 sierpnia 1953 roku w sprawie zrzeczenia się reparacji od Niemiec* (w:) *Prawo międzynarodowe – problemy i wyzwania* (red. J. Menkes), Warszawa 2006
- Krzysztof Ruchniewicz, *Polskie zabiegi o odszkodowania niemieckie w latach 1944/45-1977*, Wrocław 2007
- Jan Barcz, *Odszkodowania wojenne od Niemiec dla Polski po upływie 70 lat od zakończenia II wojny światowej w świetle prawa międzynarodowego*, Państwo i Prawo 2017, nr 11
- Władysław Czapliński, *(Reparacje od Niemiec) Biuro Analiz Sejmowych naraża nas na śmieszność*, Kultura Liberalna, nr 453 z 16 września 2017 r.
- Jan Barcz i Jerzy Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego. Aspekty prawa i praktyki*, Warszawa 2019,
<https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/5925>

- Jerzy Kranz, *Reparacje wojenne i roszczenia indywidualne w kontekście relacji polsko-niemieckich*, Państwo i Prawo 2020, nr 3
- Jan Barcz, *Sprawy polskie podczas Konferencji „2 + 4”. Potwierdzenie granicy polsko-niemieckiej i odszkodowania od Niemiec (Studium z historii dyplomacji i prawa międzynarodowego)*, Warszawa 2021
[https://repozytorium.kozminski.edu.pl/system/files/Sprawy%20polskie END 0.pdf](https://repozytorium.kozminski.edu.pl/system/files/Sprawy%20polskie%20END%200.pdf)
- (Wybór dokumentów) *Akt symboliczny. Świadczenia z Niemiec dla ofiar zbrodni nazistowskich w Polsce. Formuła „pragmatyczna” w świetle porozumień z lat 1991 i 2000. Wybór dokumentów. Wstęp, wybór i opracowanie Jan Barcz i Krzysztof Ruchniewicz*, Wrocław 2022
<https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/7062>
- *Akt symboliczny. Świadczenia z Niemiec dla ofiar zbrodni nazistowskich w Polsce. Formuła „pragmatyczna” w świetle porozumień z lat 1991 i 2000*, pod red. Jana Barcza i Krzysztofa Ruchniewicza, Warszawa 2023
<https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/7163>
- *Ein symbolischer Akt. Deutsche Entschädigungsleistungen für die Opfer nationalsozialistischer Verbrechen in Polen. Die „pragmatische Formel“ im Spiegel der Vereinbarungen der Jahre 1991 und 2000*, hrsg. von Jan Barcz und Krzysztof Ruchniewicz, Wrocław – Warszawa 2023
<https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/7277>
- *Polska polityka zagraniczna w ruinie. Okres rządów PiS (2015-2023)*. Konferencja Ambasadorów RP, wrzesień 2023
<https://ambasadorowiedotorg.wordpress.com/2023/09/22/polska-polityka-zagraniczna-w-ruinie/>
- *Reparacje i odszkodowania w świetle prawa międzynarodowego. Wybór dokumentów, wybór i redakcja Jerzy Kranz*, Warszawa 2023
[https://repozytorium.kozminski.edu.pl/system/files/War%20Reparations %20-%20Selected%20Documents.pdf](https://repozytorium.kozminski.edu.pl/system/files/War%20Reparations%20-%20Selected%20Documents.pdf)
- *Partyjna „kampania reparacyjna” PiS. Raport i objaśnienia*. Red. naukowa Jan Barcz i Krzysztof Ruchniewicz, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego i Konferencja Ambasadorów RP, Wrocław 2024.

- Władysław Czapliński, *Roszczenia reparacyjne Polski wobec Niemiec jako delikt prawa międzynarodowego* (w druku)

„Kłamstwo reparacyjne pośła A. Mularczyka” Objaśnienie nr 6 Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta UWr i Konferencji Ambasadorów RP z 20 stycznia 2024 r.¹

Na mocy Układu poczdamskiego Polska zaspakajała swoje roszczenia reparacyjne z puli przyznanej ZSRR. Nie doszło do zawarcia z Niemcami traktatu pokojowego, rozpoczęła się „zimna wojna”, powstały dwa państwa niemieckie. W tej sytuacji byli alianci stopniowo redukowali obciążenia reparacyjne Niemiec (po 1949 r. obu państw niemieckich): zachodni alianci początkowo ograniczyli demontaż i odroczyli swoje roszczenia reparacyjne do czasu zawarcia traktatu pokojowego (tzw. umowa londyńska z 1953 r.).

Natomiast ZSRR w 1953 r. zrzekł się pobierania należnych mu reparacji. Decyzja ZSRR dodatkowo była stymulowana powstaniem ludowym w NRD 17.06.1953 r., spowodowanym m.in. b. trudnymi warunkami gospodarczymi. Związane z tym było zrzeczenie się przez Polskę „odszkodowań” (chodziło o reparacje w rozumieniu poczdamskim) od Niemiec (oświadczenie rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r.).

Okoliczności polityczne i gospodarcze tego oświadczenia są zasadnie krytykowane, natomiast z prawnego punktu widzenia zawarte w oświadczeniu zrzeczenie się reparacji przez Polskę pozostaje ważne. Oświadczenie zawiera w sobie „zrzeczenie”, jednostronny akt w rozumieniu prawa międzynarodowego, który z natury swojej nie podlega odwołaniu.

Zasadniczymi przesłankami ważności zrzeczenia jest podjęcie decyzji przez właściwy organ państwa i upublicznienie decyzji ws zrzeczenia (spełnienie obu tych przesłanek nie budzi wątpliwości).

Ważność tego zrzeczenia była wielokrotnie potwierdzana przez Polskę, m.in.:

---

¹ *Partyjna „kampania reparacyjna” PiS. Raport i objaśnienia.* Red. naukowa Jan Barcz i Krzysztof Ruchniewicz, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego i Konferencja Ambasadorów RP, Wrocław 2024, s. 66 i nast.

- poprzez zawarcie w 1957 r. umowy polsko-radzieckiej o „całkowitym wykonaniu” dostaw reparacyjnych z Niemiec,
- podczas negocjacji na układem normalizacyjnym z 7.12.1970 r.
- przez ministra SZ K. Skubiszewskiego w 1990 r.
- przez ministra SZ B. Geremka w 1998 r.
- przez RM i ministra SZ Wł. Cimoszewicza w 2004 r.
- przez ministrę SZ A. Fotygę w 2006 r. (PiS)
- przez ministra SZ R. Sikorskiego w 2012 r.
- przez ministra SZ W. Waszczykowski w 2017 r. (PiS)
(ustami podsekretarza stanu w MSZ M. Magierowskiego w odpowiedzi na interpelację poselską).

Wadą wrodzoną „kampanii reparacyjnej” A. Mularczyka było (i jest) oparcie jej na kwestionowaniu ważności zrzeczenia z 1953 r. Cała para poszła w gwizdek – w poszukiwanie odpowiednich argumentów (sam Mularczyk poświęcił tej sprawie dużo miejsca we wstępie do swojego „raportu”). Czyniło to od początku „kampanię” niewiarygodną, narażało na śmieszność ekspertów ją wspierających oraz skutkowało podważaniem wiarygodności i powagi Polski w środowisku międzynarodowym. Uniemożliwiało również podjęcie jakichkolwiek negocjacji z Niemcami.

Nienawiść do poprzedników sprawiła, że nie wzięto pod uwagę zasadniczej sprawy: zrzeczenie dotyczyło jedynie reparacji w rozumieniu poczdamskim (tj. roszczeń międzypaństwowych), natomiast po stronie polskiej konsekwentnie podtrzymywano przez dekady aktualność roszczeń indywidualnych (odszkodowań). Co prawda i te roszczenia były przez stronę niemiecką kwestionowane, niemniej groźba tzw. skarg zbiorowych przed sądami amerykańskimi wobec niemieckich i austriackich przedsiębiorstw przyniosła porozumienia z 2000 r., na mocy których ofiary zbrodni nazistowskich zamieszkałe w Polsce otrzymały kolejne środki: 1,812 mld DM (z Niemiec) i 42,7 mln euro (z Austrii).

Kakofonia terminologiczna, jaką stosowano w ramach „kampanii reparacyjnej” A. Mularczyka sprawiła, że mając wyborców bilionami złotych reparacji, cynicznie pominięto (realistyczną) możliwość udzielenia pomocy żyjącym jeszcze ofiarom zbrodni nazistowskich (zob. objaśnienie 2).

Szczegółowo: *Akt Symboliczny*, 2023, rozdz. 2, s. 60 i nast.

Dokument 1

Umowa poczdamska z 2 sierpnia 1945 r.

(tłumaczenie nieoficjalne, fragmenty)¹

(...)

Odszkodowania niemieckie

Stosownie do uchwały Krymskiej, że Niemcy będą zmuszone do wynagrodzenia w jak najszerszym stopniu strat i cierpień wyrządzonych Narodom Zjednoczonym i z powodu których naród niemiecki nie może uchylać się od odpowiedzialności, osiągnięto następujące porozumienie w sprawie odszkodowań:

1. Żądania odszkodowawcze ze strony Z.S.S.R. będą zaspokojone przez wywiezienie odpowiednich przedmiotów ze strefy okupacyjnej radzieckiej oraz przez majątek niemiecki, znajdujący się za granicą.

2. Z.S.S.R. zobowiązuje się zaspokoić polskie żądania odszkodowawcze ze swojej własnej części odszkodowań.

3. Żądania odszkodowawcze Stanów Zjednoczonych Ameryki, Zjednoczonego Królestwa i innych krajów uprawnionych do odszkodowań, będą zaspokojone przez strefy zachodnie oraz przez odpowiedni majątek niemiecki, znajdujący się za granicą.

(...)

Polska

(...)

(...) dawne ziemie niemieckie (przekazane na mocy Umowy poczdamskiej Polsce – dop. autorów) nie powinny być uważane za część radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech.

(...)

---

¹ *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty, pod red. Sławomira Dębskiego i Witolda M. Góralskiego, Warszawa 2004, s. 37- 40.

Dokument 2

Umowa między Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie wynagrodzenia szkód, wyrządzonych przez okupację niemiecką, podpisania w Moskwie, 16 sierpnia 1945 r.¹

Polski Rząd Jedności Narodowej i Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich,

biorąc pod uwagę, że inwazja wojsk niemieckich na terytorium Polski i Związku Radzieckiego oraz czasowa okupacja Polski i znacznej części terytorium Związku Radzieckiego przez wojska niemieckie wyrządziła Rzeczypospolitej Polskiej i Związkowi Radzieckiemu ogromne szkody, rujnując wiele miast, przedsiębiorstw przemysłowych, kolei żelaznych i całych gałęzi gospodarstwa narodowego, że usunięcie następstw tych szkód wymaga długotrwałych i wyczerpujących wysiłków narodu polskiego i radzieckiego,

kierując się dążeniem do udzielenia sobie wzajemnej pomocy w urzeczywistnieniu zadań, związanych z likwidacją wymienionych ciężkich następstw okupacji niemieckiej,

zgodziły się na następujące postanowienia:

Artykuł 1.

Zgodnie ze swym oświadczeniem na Konferencji Berlińskiej Rząd Radziecki zrzeka się na rzecz Polski wszelkich pretensji do mienia niemieckiego i innych aktywów, jak również do akcji niemieckich przedsiębiorstw przemysłowych i

---

¹ Do umowy dołączone były trzy protokoły. Teksty w: Zbiór Dokumentów 1945, nr 1, s. 59-51. Także: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 41-44.

transportowych na całym terytorium Polski, łącznie z tą częścią terytorium Niemiec, która przechodzi do Polski.

Artykuł 2.

W związku z uchwałami Konferencji Berlińskiej co do trybu zaspokojenia pretensji reparacyjnych Polski, Rząd Radziecki zgadza się odstąpić Polsce ze swej części reparacji, podlegających dostarczeniu do Związku Radzieckiego:

- a) 15% wszystkich dostaw reparacyjnych z radzieckiej strefy okupacji Niemiec, które będą uiszczane w okresie po Konferencji Berlińskiej;
- b) 15% tych nadających się do użytku i kompletnych kapitalnych urządzeń przemysłowych, które, jak to zostało ustalone na Konferencji Berlińskiej, powinien otrzymać Związek Radziecki z zachodnich stref okupacji Niemiec, przy czym dostawy tych urządzeń dla Polski winny być dokonane w trybie wymiany za inne towary z Polski;
- c) 15% tych nadających się do użytku i kompletnych kapitalnych urządzeń przemysłowych, które podlegają dostarczeniu do Związku Radzieckiego ze stref zachodnich bez opłaty lub jakiegokolwiek innego wynagrodzenia.

Ze swej strony Rząd Polski zobowiązuje się, poczynając od roku 1946, corocznie w ciągu całego okresu okupacji Niemiec dostarczać Związkowi Radzieckiemu węgiel po specjalnej cenie umownej; w pierwszym roku dostaw - 8 milionów ton, w ciągu następnych czterech lat - po 13 milionów ton, a w następnych latach okresu okupacji Niemiec - po 12 milionów ton.

Artykuł 3.

Umowa niniejsza wchodzi w życie niezwłocznie po jej podpisaniu.

Umowa niniejsza sporządzona została w Moskwie 16 sierpnia 1945 w dwu egzemplarzach, każdy w języku polskim i rosyjskim, przy czym oba teksty posiadają jednakową moc".

Z upoważnienia Rządu
Tymczasowego Jedności Narodowej
Rzeczypospolitej Polskiej
/-/ E. Osóbka-Morawski

Z upoważnienia Rządu
Związku Socjalistycznych
Republik Radzieckich
/-/ W. Mołotow

Dokument 3

Zmniejszenie dostaw reparacyjnych przez ZSRR i Polską w 1950 r.¹

Decyzja rządu polskiego z 15 maja 1950 r. o zmniejszeniu dostaw reparacyjnych z NRD

W związku z prośbą Rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej, skierowaną do Przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR Generalissimusa Stalina w sprawie obniżenia dostaw reparacyjnych, Rząd Polski w porozumieniu z Rządem ZSRR wyraził swą zgodę na obniżenie sum wypłacanych przez Niemcy na poczet reparacji oraz rozłożenie dostaw reparacyjnych na okres 15 lat.

Podejmując tę decyzję, Rząd Polski wziął pod uwagę dotychczasowe sumienne wykonywanie zobowiązań reparacyjnych przez Niemiecką Republikę Demokratyczną i dobrosąsiedzkie stosunki między Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną.

Rząd Polski wychodził przy tym z założenia, że poczynania Niemieckiej Republiki Demokratycznej w kierunku demokratyzacji Niemiec i zwalczania imperialistycznych i rewizjonistycznych tendencji, poczyniły postępy i dalsze wysiłki, służące sprawie utrwalenia pokoju i bezpieczeństwa w Europie zasługują na poparcie.

Komentarz: ze stosownym wnioskiem rząd NRD wystąpił do Stalina 11 maja 1950 r. W postanowieniu rządu ZSRR z 18 maja 1950 r., zgadzając się na zmniejszenie dostaw reparacyjnych, rząd ZSRR („po uzgodnieniu sprawy z Rządem Rzeczypospolitej Polskiej”) zredukował te dostawy do 50% pozostałych jeszcze świadczeń oraz rozłożyć te świadczenia („w towarach z produkcji bieżącej”) na 15 lat, od roku 1951 do roku 1965.

---

¹ Powoływane dokumenty zamieszczone zostały w Zbiorze Dokumentów 1950, nr 7 oraz w: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 241- 243.

Dokument 4

Porozumienie rządów ZSRR i NRD dotyczące reparacji oraz zobowiązań finansowo-gospodarczych, podpisane w Moskwie, 22 sierpnia 1953 r.

(nieoficjalne tłumaczenie na język polski, fragmenty)¹

Wychodząc z założenia, że Niemcy wykonały już znaczną część swoich zobowiązań finansowo-gospodarczych (...) związanych z następstwami wojny

oraz licząc się z koniecznością ulżenia sytuacji gospodarczej Niemiec,
(...)

I

Rząd Radziecki, po uzgodnieniu z Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (odnośnie jej części reparacji) **całkowicie kończy**² z dniem 1 stycznia 1954 roku pobieranie do Niemieckiej Republiki Demokratycznej reparacji, zarówno w postaci dostaw towarowych jak i w jakiegokolwiek innej postaci.

W ten sposób Niemiecka Republika Demokratyczna zostaje zwolniona z obowiązku spłacenia pozostałym po 1 stycznia 1954 roku sumy reparacji, wynoszącej, zgodnie z oświadczeniem Rządu Radzieckiego z 15 maja 1950 roku w sprawie zmniejszenia dostaw reparacyjnych Niemiec dla Związku Radzieckiego – 2.537 milionów dolarów według cen światowych z 1938 roku.

---

¹ Zbiór Dokumentów 1953, nr 8. Także: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 267- 268.

² W tłumaczeniach pierwotnych (zob. źródła wyżej podane) zawarte jest błędne tłumaczenie na język polski tego zwrotu jako „całkowicie przerywa”, co dawało i daje asumpt do błędnych dywagacji, jakoby chodziło o decyzję o charakterze prowizorycznym („przerywa”), w przeciwieństwie do jednoznacznego zrzeczenia zawartego w oświadczeniu rządu polskiego. Tymczasem w oryginalnych tekstach niemieckim i rosyjskich zastosowano jednoznaczny zwrot „vollständig beenden”, „полностью прекращает”, „całkowicie kończy”. Decyzja zawarta w porozumieniu ZSRR-NRD miała więc charakter ostateczny. Szerzej: J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego. Aspekty prawa i praktyki*, Warszawa 2019, s. 67.

(...)

IV

Rząd Radziecki oświadcza, że zwalnia całkowicie Niemiecką Republikę Demokratyczną ze spłaty zadłużenia z tytułu wydatków okupacyjnych, powstałych w walucie zagranicznej po 1945 roku³.

W związku z tym rząd Radziecki oświadcza również, że Niemcy są zwolnione ze spłaty Związkowi Radzieckiemu państwowych długów powojennych.

(...)

---

³ W tłumaczeniach pierwotnych (zob. źródła wyżej podane) akapit ten został również nieprawidłowo przetłumaczony. Podane tłumaczenie zostało skorygowane według oryginalnej wersji w języku niemieckim: „Die Sowjetregierung erklärt, daß sie die Deutsche Demokratische Republik von der Zahlung der Schulden vollständig befreit, die als Besatzungskosten in ausländischer Währung nach 1945 entstanden sind“.

Dokument 5

Oświadczenie Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w sprawie decyzji Rządu ZSRR dotyczącej Niemiec, Warszawa, 23 sierpnia 1953 r.¹

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wita z pełnym uznaniem decyzje Rządu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie niemieckiej.

Decyzje te zmierzają do zabezpieczenia trwałego pokoju w Europie, do pokrzyżowania imperialistycznych knowań, usiłujących uczynić z Niemiec zachodnich niebezpieczne ognisko nowej wojny, oraz, do utworzenia zjednoczonych, demokratycznych i miłujących pokój Niemiec.

Decyzje te mają doniosłe znaczenie dla wszystkich narodów i w szczególności dla narodu polskiego jako sąsiada Niemiec, który wielokrotnie był ofiarą najazdów niemieckiego militarizmu.

Decyzje te umacniają bezpieczeństwo Polski i, godząc w zbrodnicze knowania odwetowców i rewizjonistów neohitlerowskich oraz ich protektorów, wzmagają w całym Niemczech siły pokojowe i demokratyczne, których wyrazicielem jest Niemiecka Republika Demokratyczna.

Biorąc pod uwagę, że Niemcy zadość uczyniły już w znacznym stopniu swym zobowiązaniom z tytułu odszkodowań i że poprawa sytuacji gospodarczej Niemiec leży w interesie ich pokojowego rozwoju, Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – pragnąc wnieść swój dalszy wkład w dzieło uregulowania problemu niemieckiego w duchu pokojowym i demokratycznym oraz zgodnie z interesami narodu polskiego i wszystkich pokój miłujących narodów – powziął decyzję o zrzeczeniu się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań na rzecz Polski.

---

¹ Oświadczenie opublikowane pierwotnie w Trybunie Ludu z 25 sierpnia 1953 r. (zob. dokument 6) oraz w Zbiorze Dokumentów 1953, nr 8, s. 1830-1832. Tekst podajemy za: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 271.

Rząd Polski podziela w pełni przekonanie Rządu ZSRR, że powzięte decyzje w istotny sposób pomogą narodowi niemieckiemu nie tylko w umocnieniu jego gospodarki, lecz również w stworzeniu niezbędnych warunków dla odbudowy jego jedności i powstania zjednoczonego pokojowego i demokratycznego państwa niemieckiego, w czym naród polski jest żywotnie zainteresowany.

Dokument 6

Upublicznienie Oświadczenia rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 23 sierpnia 1953 r.

Trybuna Ludu z 25 sierpnia 1953 r. i Neues Deutschland z 25 sierpnia 1953 r.

Zasadnicze znaczenie dla prawnej skuteczności aktu zrzeczenia ma – obok podjęcia tego aktu przez właściwy organ państwa – jego upublicznienie.

Oświadczenie rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. zawierające akt zrzeczenia się reparacji od Niemiec zostało opublikowane 25 sierpnia 1953 r. na pierwszej stronie *Trybuny Ludu* (organu ówczesnego Komitetu Centralnego PZPR). Obok opublikowane zostało Porozumienie rządów ZSRR i NRD z 22 sierpnia 1953 r. oraz najważniejsze materiały z wizyty delegacji rządu NRD w Moskwie. Miesiąc później, 23 września 1953 r., wiceminister spraw zagranicznych, Marian Naszkowski, omówił Oświadczenie rządu PRL w przemówieniu wygłoszonym podczas plenarnego posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (zob. dokument 7).

Trybuna Ludu z 25 sierpnia 1953 r., nr 236 (strona pierwsza).

Trybuna Ludu

WARSZAWA — WTOREK 25 SIERPNI 1953 R.

WYDANIE ABCD

Oświadczenie rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w związku z decyzjami rządu ZSRR w sprawie niemieckiej

(f) Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wita z pełnym uznaniem decyzje Rządu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie niemieckiej.

Decyzje te zmierzają do zabezpieczenia trwałego pokoju w Europie, do pokrzyżowania imperialistycznych knowań, usiłujących uczynić z Niemiec zachodnich niebezpieczne ognisko nowej wojny, oraz do utworzenia zjednoczonych, demokratycznych i milujących pokoj Niemiec.

Decyzje te mają doniosłe znaczenie dla wszystkich narodów i w szczególności dla narodu polskiego jako sąsiada Niemiec, który wielokrotnie był ofiarą najazdów niemieckiego militarystu.

Decyzje te umacniają bezpieczeństwo Polski i, godząc w zbrodnicze knowania odwetowców i rewizjonistów neohitlerowskich oraz ich protektorów, wzmagają w całych Niemczech siły pokojowe i demokratyczne, których wyrazicielem jest Niemiecka Republika Demokratyczna.

Biorąc pod uwagę, że Niemcy zadość uczyniły już w znacznym stopniu swym zobowiązaniom z tytułu odszkodowań i że poprawa sytuacji gospodarczej Niemiec leży w interesie ich pokojowego rozwoju, Rząd PRL — pragnąc wnieść swój dalszy wkład w dzieło uregulowania problemu niemieckiego w duchu pokojowym i demokratycznym oraz zgodnie z interesami narodu polskiego i wszystkich pokoj milujących narodów — powziął decyzję o zrzeczeniu się z dniem 1 sty-

cznia 1954 r. spłaty odszkodowań na rzecz Polski.

Rząd Polski podziela w pełni przekonanie Rządu ZSRR, że powzięte decyzje w istotny sposób pomogą narodowi niemieckiemu nie tylko w umocnieniu jego gospodarki, lecz również w stworzeniu niezbędnych warunków dla odnowy jego jedności i powstania zjednoczonego pokojowego i demokratycznego państwa niemieckiego, w czym naród polski jest żywotnie zainteresowany. (PAP)

Przypomnieć należy, że w ówczesnych warunkach politycznych publikacja dokumentu w centralnym organie partyjnym miała zasadnicze znaczenie dla określenia wagi tego dokumentu. Niezależnie od tego Oświadczenie opublikowane zostało w Zbiorze Dokumentów, nr 8 (s. 1830-1832). W Zbiorze tym (o charakterze quasi-oficjalnym) publikowane były najważniejsze dokumenty z dziedziny polityki zagranicznej Polski i dotyczące Polski.

Tego samego dnia (25 sierpnia 1953 r.) Oświadczenie rządu PRL opublikowano na pierwszej stronie *Neues Deutschland*, organu Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec, również w towarzystwie dokumentów przyjętych podczas wizyty delegacji rządu NRD w Moskwie. Do Porozumienia ZSRR-NRD i Oświadczenia rządu PRL odnieśli się prezydent NRD, Wilhelm Pick i premier rządu NRD, Otto Grotewohl (zob. kolejne numery ND).

Erklärung der Regierung der Volksrepublik Polen zur deutschen Frage

Warschau (ADN). Die polnischen Zeitungen veröffentlichten am Montag eine Erklärung der Regierung der Volksrepublik Polen zur deutschen Frage. Die Erklärung hat folgenden Wortlaut:

„Die Regierung der Volksrepublik Polen begrüßt voller Befriedigung die Beschlüsse der Regierung der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken zur deutschen Frage.

Diese Beschlüsse haben das Ziel, einen dauerhaften Frieden in Europa zu sichern, die Mächte der Imperialisten zu durchkreuzen, die Westdeutschland zu einem gefährlichen Brand-

herd eines neuen Krieges machen wollen, und dienen der Schaffung eines einheitlichen, demokratischen und friedliebenden Deutschland.

Diese Beschlüsse sind für alle Völker und besonders für das polnische Volk, das als Nachbar Deutschlands wiederholt Opfer der Invasionen des deutschen Militarismus war, von größter Bedeutung. Diese Beschlüsse festigen die Sicherheit Polens; sie durchkreuzen die verbrecherischen Mächenschaften der neohitleristischen Revisionisten und Revanchepolitiker sowie ihrer Protektoren und stärken die Kräfte des Friedens und der Demokratie in ganz Deutschland,

deren Verkörperung die Deutsche Demokratische Republik ist.

Mit Rücksicht darauf, daß Deutschland seinen Verpflichtungen zur Zahlung von Reparationen bereits in bedeutendem Maße nachgekommen ist und daß die Verbesserung der wirtschaftlichen Lage Deutschlands im Interesse seiner friedlichen Entwicklung liegt, hat die Regierung der Volksrepublik Polen den Beschluß gefaßt, mit Wirkung vom 1. Januar 1954 auf die Zahlung von Reparationen an Polen zu verzichten, um damit einen weiteren Beitrag zur Lösung der deutschen Frage im Geiste der Demokratie und des Friedens, in Über-

einstimmung mit den Interessen des polnischen Volkes und aller friedliebenden Völker zu leisten.

Die Regierung der Volksrepublik Polen teilt voll und ganz die Überzeugung der Regierung der UdSSR, daß die gefaßten Beschlüsse dem deutschen Volk im großen Maße helfen werden, nicht nur seine Wirtschaft zu festigen, sondern auch die Voraussetzungen zu schaffen, die für die Wiederherstellung seiner Einheit und die Bildung eines einheitlichen, friedliebenden und demokratischen deutschen Staates, an der das polnische Volk ein lebenswichtiges Interesse hat, unerlässlich sind.“

Dokument 7

Przemówienie Mariana Naszkowskiego, wiceministra spraw zagranicznych, podczas plenarnego posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 23 września 1953 r.¹ (fragmenty)

53. The Polish people, who have a common frontier of peace with the German people along the Oder-Neisse line, are keenly interested in the unification and peaceful development of Germany. Poland, which is united by friendly relations with the German Democratic Republic, wishes to live in peace with the entire German people. It recognizes the legal right of the German people to a united, sovereign and democratic State. The unification of Germany on a peaceful and democratic basis, as defined in the Potsdam decisions by the Soviet Union, the United States, the United Kingdom and France, is the only path to be followed for the settlement of the German problem in accordance with the interests of the European peoples, including the German people themselves. This is the path indicated by the USSR Government's proposal for the reconstruction of a united, peaceful and democratic Germany. The conversations held recently between the USSR Government and the Government of the German Democratic Republic prove the realism of the Soviet proposals and show that the USSR Government is ready immediately to undertake the steps essential to the signing of a peace treaty with Germany.

54. I would emphasize that it was in the same spirit that the Polish Government, in agreement with the Soviet Union, recently renounced, as from 1 January 1954, the share of reparations still due to Poland. The Polish Government has made its contribution to the settlement of the German

---

¹<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/nl5/301/29/pdf/nl530129.pdf?token=lc5rU4OYVCfNhsxdAx&fe=true>

problem by developing genuinely peaceful and friendly political, commercial and cultural relations with the German Democratic Republic. The Polish Government is willing to go on contributing to a peaceful settlement of the German problem based on the conclusion of a peace treaty with Germany and the establishment of a united, peaceful and democratic Germany

Dokument 8

Końcowy protokół o dostawach wykonanych dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec¹, Warszawa, 4 lipca 1957 r.

Zgodnie z artykułem 6 Protokołu z dnia 18 listopada 1956 r. w sprawach rozpatrzonych w rozmowach między delegacją KC PZPR i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i delegacją KC KPZR i Rządu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, odbytych w Moskwie, w dniach 15-18 listopada 1956 r., niżej podpisani Pełnomocnicy, na podstawie posiadanych dokumentów o corocznych dostawach dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na rachunek jej udziału w reparacjach od Niemiec, dokonanych zgodnie z Umową z dnia 16 sierpnia 1945 r. i z Protokołem do tej Umowy z dnia 5 marca 1947 r.,

ustalili co następuje:

1. W okresie od 16 sierpnia 1945 r. do 31 grudnia 1953 r. z Niemiec do ZSRR i Polski na rachunek reparacji dostarczono towarów, urządzeń, różnych materiałów i przekazano usługi na sumę 3081,9 mil. dolarów amerykańskich według cen z 1938 roku, z czego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przypadało 7,5%, tj. 231,1 mil. dolarów amerykańskich.

2. Rzeczywiste dostawy do Polski na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec w postaci urządzeń, taboru kolejowego, okrętów i różnych materiałów wyniosły 228,3 mil. dolarów amerykańskich.

3. Na podstawie powyższych danych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej należy się kwota 22,4 mil. rubli. Wspomniana kwota będzie przekazana na

---

¹ Tekst podajemy za: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 336.

clearingowy rachunek w obrocie towarowym między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Z podpisaniem niniejszego Protokołu zobowiązania Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wynikające z Umowy polsko-radzieckiej z dnia 16 sierpnia 1945 r. i z Protokołu do tej Umowy z dnia 5 marca 1947 r. uważa się za całkowicie wykonane.

Sporządzono w Warszawie, dnia 4 lipca 1957 roku, w dwóch egzemplarzach, każdy w języku polskim i rosyjskim, przy czym oba teksty mają jednakową moc wiążącą.

Dokument 9

Pilna notatka (MSZ) z 27 kwietnia 1968 r. w sprawie odszkodowań niemieckich¹ (fragmenty)

(...) Jak wiadomo odszkodowania niemieckie można podzielić z grubsza na dwa działy: a) odszkodowania państwa dla państwa, tzn. reparacje; b) odszkodowania państwa dla osób prywatnych. Sprawa reparacji została wstępnie uregulowana w Układzie poczdamskim w ten sposób, że Polska miała otrzymać 15% z tzw. puli Związku Radzieckiego. Polska otrzymała z tego tytułu pewne świadczenia rzeczowe, a po powstaniu NRD zrzekła się dalszych pretensji (tak też uczynił również Związek Radziecki). Ze względu na to należy uważać, że problem reparacji został załatwiony. Pozostaje problem odszkodowań dla osób prywatnych. (...).

Komentarz: na powyższym, zasadniczym założeniu opierały się dalsze działania, zwłaszcza w kontekście uchwalonej 26 listopada 1968 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Konwencji o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Stworzyło do podstawę do wysunięcia roszczeń indywidualnych (określanych też jako roszczenia cywilnoprawne względnie cywilne) z tytułu zbrodni nazistowskich, przy czym w materiałach przygotowawczych podkreślano, iż należy trzymać się „wyraźnego rozróżnienia pomiędzy reparacjami wojennymi a roszczeniami cywilnymi” (zob. Pilna notatka (MSZ) z 1 lutego 1969 r. w sprawie odszkodowań za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciw ludzkości, dyskutowanych w ONZ)². Stosownie do tego oświadczenie Rządu PRL z 27 września 1969 r. w sprawie odszkodowań (opublikowane 24 listopada 1969 r. przez Radę Gospodarczą i Społeczną oraz

---

¹ Tekst podajemy za: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 339 i nast.

² Tamże, s. 346.

Komisję Praw Człowieka ONZ) koncentrowało się na wyliczeniu „cywilnych roszczeń odszkodowawczych” obywateli polskich³.

---

³ Tamże, s. 361.

Dokument 10

Dokumenty potwierdzające zrzeczenie zawarte w oświadczeniu z 23 sierpnia 1953 r. związane z negocjacjami i podpisaniem Układu o normalizacji wzajemnych stosunków między PRL a RFN w dniu 7 grudnia 1970 roku

Dokument 10.1.

**Notatka (tajna, do rąk własnych)
w sprawie wymiany poglądów między rządami PRL i RFN w Bonn
(początek, dnia 8 czerwca 1970 r.)¹
(fragment)**

Projekt dokumentu roboczego, przedstawiony przez delegację RFN 22.IV.1970 r. wraz z krótką oceną.

(...)

Rezygnacji z roszczeń materialnych

Zachodnioniemiecki tekst mówi:

„Obie strony nie będą zgłaszały wobec siebie żadnych roszczeń, które wynikają z drugiej wojny światowej”.

Sprawa ta jest zagadnieniem odrębnym. Nie należy ona do zakresu aktualnego etapu wymiany poglądów. Na nasze zapytanie, G.F. Duckwitz poinformował, że w rozdziale tym chodzi im o rezygnację z reparacji wojennych (a więc „odszkodowania za szkody” wyrządzone Państwu Polskiemu).

---

¹ (W:) *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*. Tom II. Dokumenty ..., s. 349.

Natomiast gotowi są dyskutować kwestię odszkodowań należnych z różnych tytułów osobom fizycznym.

Sprawa reparacji wojennych została zamknięta, co wynika z oświadczenia Rządu Polskiego z dnia 23.VIII.53 r. stwierdzającego, że Rząd ten „podjął decyzję o zrzeczeniu się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań (reparacji) na rzecz Polski”. Do niej więc wracać nie należy. Natomiast załatwienie innych roszczeń osób fizycznych i prawnych, to sprawa ew. osobnych rozmów w trakcie procesu normalizacji stosunków.

AMSZ D. IV 28/76, w. 6

Dokument 10.2.

**Pilna notatka
wiceministra spraw zagranicznych, Józefa Winiewicza,
z rokowań odbytych w Bonn 5-7 października 1970 r.
na temat układu o normalizacji stosunków między PRL a NRF.
Warszawa, 9 października 1970 r.²
(fragment)**

(...)

Delegacja NRF wysunęła też postulat, aby nasz rząd w związku z podpisaniem układu z NRF powtórzył lub potwierdził swoje oświadczenie z 1953 roku w sprawie zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec. Zaznaczono przy tym, że rząd NRF nie ma oficjalnego tekstu tego oświadczenia. Odpowiedzieliśmy, że oświadczenie z 1953 roku pozostaje w mocy i nie widzimy podstaw, które by uzasadniały jego powtórzenie. Zaznaczyliśmy przy tym, że to nie przesądza, jakie mogłoby być nasze stanowisko w tej sprawie w przypadku, gdyby w przyszłości doszło do zawierania „traktatu pokoju” lub „uregulowania pokojowego”. Moglibyśmy wtedy wznowić nasze żądanie reparacyjne. Poinformowaliśmy, że możemy przekazać stronie zachodnioniemieckiej fotokopię dokumentu z tekstem oświadczenia z 1953 roku.

---

² (W:) *Układ polsko-niemiecki z 7 grudnia 1970 roku. Dokumenty i materiały.* Opracowanie, wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2016, s. 222.

(...)

Dokument 10.3.

**Protokół
z rozmowy I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki
z kanclerzem NRF Willym Brandtem,
Warszawa, 7 grudnia 1970 roku³
(fragment)**

(...)

(Wł. Gomułka) Chciałbym podnieść jeszcze jedną istotną sprawę, dotychczas niedopowiedzianą między naszymi krajami. Wiadomo jest powszechnie, że rząd polski jeszcze w 1953 roku zrzekł się reparacji wobec Niemiec jako całości, a więc również wobec NRF. Do tej sprawy powracać nie będziemy niezależnie od tego, jak patrzelibyśmy na nią obecnie. Pozostał jednak nierozwiązany problem odszkodowań, który nie jest równoznaczny z reparacjami. Nie czas na to, aby tę sprawę szerzej wyjaśniać. Chciałbym wobec tego przedstawić do rozważenia pewną propozycję, nie żądając nawet od razu odpowiedzi od pana kanclerza. (dalej Gomułka proponował jako rodzaj globalnego odszkodowania udzielenie przez RFN Polsce niskooprocentowanego kredytu – przyp. redaktorów).

(...)

---

³ (W:) *Układ polsko-niemiecki z 7 grudnia 1970 roku. Dokumenty i materiały*. Opracowanie, wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2016, s. 256.

Dokument 11

Informacja z 24 maja 1971 r. Komisji do Opracowania Problemu Odszkodowań Niemieckich¹ (fragmenty)

(...) problem reparacji dla Polski jest bardzo złożony. Decyzje ZSRR i Polski w tym przedmiocie zapadły w latach 1950-1953 w określonej sytuacji politycznej, wynikającej m.in. z walki o traktat pokoju z Niemcami, o uregulowanie sprawy Niemiec i ich roli w polityce światowej. Należy jednak stwierdzić, że z prawnego punktu widzenia reparacje niemieckie są traktowane jak całość, której zakres i sposób rozwiązania są wyłącznie w dyspozycji czterech mocarstw okupacyjnych. Roszczenia Polski w sprawie reparacji niemieckich mają więc charakter pochodny i są związane z reparacjami, uzyskanymi przez ZSRR, a więc Polska z punktu widzenia Umowy poczdamskiej nie może się zwracać się w przedmiocie reparacji wojennych z roszczeniami ani do NRF ani do NRD. Postanowienie w rozdziale Umowy poczdamskiej pt. „Odszkodowania niemieckie”, jako w umowie wielostronnej zamkniętej, której Polska nie jest stroną, zostało wykonane w umowie dwustronnej, zawartej między Polską a ZSRR w Moskwie dnia 16.VIII.1945 r., pt. „Umowa o wynagrodzeniu szkód, wyrządzonych przez okupację niemiecką”.

(...) Odszkodowania indywidualne – cywilne mają podstawę prawną w międzynarodowym prawie powszechnym (Art. 3 Konwencji Haskiej z 1907 r., Traktat Wersalski, Statut i Wyrok Norymberski). Polskie roszczenia w dziedzinie odszkodowań obejmują więc takie działy, które nie zostały uregulowane przez Umowę Poczdamską i które w żaden sposób nie zostały i nie mogą być objęte rozliczeniem reparacji wojennych w ramach Umowy polsko-radzieckiej z dn. 16.VIII.1945 r. Podstawy prawne polskich roszczeń odszkodowawczych są oparte zarówno na prawie międzynarodowym, jak i na zasadach odszkodowawczych, przyjętych w prawie wewnętrznym NRF.

---

¹ Tekst podajemy za: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II: Dokumenty ..., s. 359.

Dokument 12

Tekst noty polskiego MSZ do MSZ RFN, złożonej 11 grudnia 1986 r.¹

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Republiki Federalnej Niemiec
Bonn

Ambasada Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przesyła wyrazy szacunku Ministerstwu Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec i ma zaszczyt przekazać następujące stanowisko Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej:

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, występując w imieniu obywateli polskich, którzy doznali szkód i cierpień na skutek zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, popełnionych przez III Rzeszę w czasie II wojny światowej, zwraca się do Rządu Republiki Federalnej Niemiec o zaspokojenie roszczeń cywilno-prawnych z tego tytułu.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, kierując się wolą normalizacji stosunków między obydwojma państwami, wielokrotnie podkreślał konieczność pozytywnego rozwiązania tego wysoce humanitarnego problemu i przewyciężenia tragicznej spuścizny historycznej.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wskazywał, że zgodnie z powszechnym prawem międzynarodowym roszczenia odszkodowawcze obywateli polskich wobec Rządu Republiki Federalnej Niemiec oraz wobec osób fizycznych i sukcesorów niemieckich osób prawnych III Rzeszy, na rzecz których obywatele polscy wykonywali niewolniczą pracę przymusową w czasie II wojny światowej, są w pełni uzasadnione.

---

¹ Tekst za: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*. Tom II. Dokumenty. ..., s. 493 i nast.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej precyzował w przeszłości tytuły odszkodowawcze i wyczerpująco określił zakres roszczeń cywilno-prawnych.

W styczniu 1947 r. Polska przedłożyła Memorandum na Konferencji Zastępców Ministrów Spraw Zagranicznych w sprawie Niemiec, w którym domagała się uregulowania spraw dotyczących - między innymi - „wszelkich roszczeń Państwa Polskiego, polskich osób prawnych i obywateli polskich które wynikają z umów i czynności prawnych wobec Niemiec, niemieckich osób prawnych i obywateli niemieckich”, a także „należności i roszczeń obywateli polskich za pracę przymusową w Niemczech i w związku z tą pracą”.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przedstawił następnie identyczne stanowisko w odpowiedzi udzielonej na notę Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie odszkodowań za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości z dnia 24 listopada 1969 r.

W czasie pierwszej wizyty polskiego ministra spraw zagranicznych, Stefana Olszowskiego w Republice Federalnej Niemiec we wrześniu 1972 r. związanej z nawiązaniem stosunków dyplomatycznych, których brak traktowany był przez Rząd Republiki Federalnej Niemiec jako formalna przeszkoda w uregulowaniu tego problemu, strona polska przedstawiła wobec federalnego ministra spraw zagranicznych Waltera Scheela polskie roszczenia odszkodowawcze. Temat ten był także przedmiotem rozmów z przedstawicielami Republiki Federalnej Niemiec w okresie późniejszym. Stanowisko Rządu Polskiego zostało potwierdzone w kolejnych notach do Rządu Republiki Federalnej Niemiec z grudnia 1983 i kwietnia 1984 r. Nie zmieniło to, niestety, stanowiska Rządu Republiki Federalnej Niemiec i problem pozostał nadal nie załatwiony, co zmusza stronę polską do ponownego wystąpienia w tej sprawie.

Nawiązując do noty Ministerstwa Spraw Zagranicznych do Ambasady Republiki Federalnej Niemiec z dnia 30 sierpnia 1986 r. Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zdecydowanie odrzuca pojawiające się w Republice Federalnej Niemiec głosy sugerujące, że Polska miała rzekomo zrzec się roszczeń odszkodowawczych obywateli polskich w oświadczeniu Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 23 sierpnia 1953 r. i ponownie oświadcza, iż nie odnosiło się ono do roszczeń cywilno--prawnych obywateli polskich, które wynikają ze zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych przez III Rzeszę w czasie II wojny światowej, lecz wyłącznie do realizowanych reparacji wojennych i

podyktowane było między innymi zrozumieniem przez Polskę ówczesnej trudnej sytuacji materialnej ludności niemieckiej.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z ubolewaniem stwierdza, że zadośćuczynienie materialne dla obywateli polskich - ofiar prześladowań III Rzeszy, nie spotkało się dotąd z należyтым zrozumieniem Rządu Republiki Federalnej Niemiec.

Indywidualne roszczenia obywateli polskich, kierowane do organów sądowych i administracyjnych Republiki Federalnej Niemiec, są odrzucane. Wymienione instytucje powołują się przy tym na wewnętrzne przepisy Republiki Federalnej Niemiec.

W związku z tym Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej pragnie oświadczyć, że ustawodawstwo Republiki Federalnej Niemiec w sprawach odszkodowań, które nie odzwierciedla w pełni norm prawa międzynarodowego, nie może być podstawą prawną odrzucenia roszczeń odszkodowawczych obywateli polskich. Stosowanie klauzul tego ustawodawstwa i ich uzasadnienia w orzeczeniach sądowych i decyzjach administracyjnych wyraźnie dyskryminują obywateli polskich. Roszczenia te dotyczą bowiem odszkodowań za zbrodnie przeciwko ludzkości i jako takie podlegają normom powszechnego prawa międzynarodowego - IV Konwencji Haskiej z 1907 r. oraz aktom prawnym związanym z II wojną światową. Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej domaga się więc zastosowania przez Republikę Federalną Niemiec zasad powszechnego prawa międzynarodowego wobec cywilno-prawnych roszczeń odszkodowawczych obywateli polskich.

W obecnej sytuacji nie można uznać oceny zawartej w odpowiedzi Rządu Republiki Federalnej Niemiec na notę Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie odszkodowań za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości z dnia 24 listopada 1969 r. E/CN/4/1010, że Republika Federalna Niemiec zdołała złagodzić konsekwencje materialne bezprawia z przeszłości. Nie dotyczyło to zadośćuczynienia materialnego za bezprawie popełnione przez III Rzeszę wobec Polaków.

Słuszne racje moralne oraz tytuły prawno-międzynarodowe i cywilno-prawne obywateli polskich nie spowodowały jednak podjęcia stosownych działań ze strony Rządu Republiki Federalnej Niemiec, zmierzających do załatwienia problemu odszkodowań.

Należy zwrócić uwagę, że sprawa odszkodowań dla niektórych państw została uregulowana przez Republikę Federalną Niemiec w umowach międzynarodowych. Wśród tych państw, którym przyznano odszkodowania zabrakło jednak Polski. Wynikało to z braku woli Rządu Republiki Federalnej Niemiec do zawarcia tego rodzaju umowy z Polską Rzeczpospolitą Ludową.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nawiązując do Memorandum złożonego na Konferencji Londyńskiej w 1947 r. oraz do odpowiedzi udzielonej na notę Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie odszkodowań za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości z dnia 24 listopada 1969 r., ponownie zgłasza roszczenia cywilno-prawne o odszkodowania dla następujących osób:

1. osób, które poniosły szkody na ciele lub zdrowiu, albo szkody w swym majątku na skutek zbrodniczego traktowania przez najeźdźców hitlerowskich;

2. osób, deportowanych przymusowo na roboty do Rzeszy Niemieckiej, lub zmuszonych gdziekolwiek do pracy niewolniczej, za nie wypłacone lub wypłacone tylko częściowo wynagrodzenia i pozbawionych socjalnych świadczeń;

3. osób, które poniosły szkody na skutek nadmiernego obciążenia pracą w stosunku do wieku i zdolności, wypadków przy pracy, braku opieki społecznej, urlopów, leczenia, przymusowego zatrudnienia dzieci i mało letnich;

4. osób, które poniosły szkody z tytułu utraty pracy w okresie potrzebnym do osiągnięcia sprawności zawodowej oraz osób, które zmuszone zostały do opuszczenia swych domostw, warsztatów i miejsc pracy;

5. wdów, sierot i krewnych, spadkobierców ofiar, których śmierć wynikała z eksterminacyjnej polityki i terroru najeźdźców hitlerowskich, z prześladowań w hitlerowskich obozach, więzieniach i innych miejscach odosobnienia oraz poza obozami i więzieniami w następstwie doznanych ran, okaleczeń, nadmiernej pracy;

6. wdów, sierot i krewnych ofiar, zmarłych w warunkach opisanych w punkcie 5, które poniosły szkody i niedostatki wynikłe ze straty żywiciela rodziny.

Podczas rozmów nad Układem z dnia 7 grudnia 1970 r. o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków, zarówno strona polska jak i strona Republiki Federalnej Niemiec zgodziły się redagując art. III pkt 2 tegoż Układu, iż dotyczy on, między innymi, nierozwiązanych spraw humanitarnych. Strona polska jako główny problem do rozwiązania w tej sferze wysuwała zagadnienie odszkodowań cywilno-prawnych dla ofiar prześladowań III Rzeszy. Załatwienie tej sprawy strona polska traktowała jednocześnie jako istotny czynnik procesu normalizacji stosunków wzajemnych z Republiką Federalną Niemiec.

Oficjalne wypowiedzi składane ze strony polskiej po ratyfikacji Układu z dnia 7 grudnia 1970 r. i nawiązaniu stosunków dyplomatycznych, których treść została odnotowana przez Bundestag, zawierały wyraźne stwierdzenia, iż w żywotnych interesach obu krajów i całej Europy leży ukształtowanie między Polską a Republiką Federalną Niemiec stosunków trwałego, pokojowego współżycia. Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uważa, że zadośćuczynienie roszczeniom odszkodowawczym obywateli polskich, ofiar zbrodniczego reżimu hitlerowskiego, jest nadal niezwykle ważnym elementem dla tworzenia takich właśnie stosunków.

Porozumienie w sprawie pomocy finansowej dla obywateli polskich, którzy byli ofiarami hitlerowskich eksperymentów pseudomedycznych, zawarte 16 listopada 1972 r. potwierdziło między innymi, iż Polska Rzeczpospolita Ludowa konsekwentnie dążyła do załatwienia sprawy odszkodowań o charakterze indywidualnym, cywilno-prawnym. Porozumienie z dnia 16 listopada 1972 r. było wyrazem zasadności prawno-międzynarodowej i aktualności roszczeń cywilno-prawnych Polski występującej w imieniu swoich obywateli. Porozumienie to jest formą pomocy finansowej dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych - więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych. Zawarta w art. 3, ust. 2 porozumienia rezygnacja z dalszego rozpatrywania wniosków indywidualnych złożonych w Międzynarodowym Komitecie Czerwonego Krzyża przez obywateli polskich o pomoc finansową, dotyczy tylko ściśle określonej grupy osób - stanowiących znikomą część tych obywateli polskich, którzy posiadają, oparty na powszechnym prawie międzynarodowym, tytuł do wysuwania roszczeń odszkodowawczych. Odmienne prezentowanie tej kwestii przeczy jednoznacznym ustaleniom, które zostały przyjęte w porozumieniu.

Powoływane w korespondencji z obywatelami polskimi przez urzędy Republiki Federalnej Niemiec argumenty, jakoby sprawa odszkodowań indywidualnych została załatwiona przez porozumienie z dnia 9 października 1975 r. w sprawie rozliczenia ryczałtowego między instytucjami ubezpieczeniowymi obydwu krajów, na mocy którego odpowiednie instytucje Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej otrzymały kwotę 1,3 mld DM, są niezgodne z rzeczywistością i wprowadzają w błąd opinię publiczną obu państw w oparciu o rozpowszechnianie tez sprzecznych z samym porozumieniem.

Podstawową ideę zawarcia tego porozumienia, a także wysokość przyjętej w nim kwoty wyjaśnił Federalny Minister Spraw Zagranicznych Hans Dietrich Genscher w swoim wystąpieniu w Bundestagu w 1976 r. Porozumienie to nie dotyczyło odszkodowań indywidualnych za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, jakie popełniły władze III Rzeszy na obywatelach polskich podczas II wojny światowej. Dotyczyło ono jedynie rozliczeń powstałych z tytułu wypłacenia przez polskie instytucje ubezpieczeniowe obywatelom polskim w latach 1945-1975 także tych rent i emerytur, które powinny być wypłacone przez Republikę Federalną Niemiec, ponieważ dotyczyły one zdarzeń bądź okresów, za które składki ubezpieczeniowe były przyjęte przez niemieckie instytucje ubezpieczeniowe, bądź odprowadzone do skarbu państwa III Rzeszy.

Przypomnieć należy, iż przy ustalaniu sumy wzięto pod uwagę także roszczenia wysuwane przez Republikę Federalną Niemiec. Dotyczyły one głównie składek wpłacanych polskim instytucjom przez ubezpieczonych pracowników, którzy w latach 1950-1975 wyjechali na stałe do Republiki Federalnej Niemiec. Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej pragnie jeszcze raz wskazać, iż suma ta jest wynikiem bilansu wydatków instytucji ubezpieczeniowych poniesionych przez obie strony, a zatem nie dotyczy ona roszczeń odszkodowawczych osób indywidualnych za lata II wojny światowej.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej pragnie z całą mocą pokreślić, iż jakiegokolwiek opinie formułowane w Republice Federalne Niemiec, jakoby podczas spotkania obu stron na szczycie w Helsinkach w 1975 r. uzgodniono rezygnację przez stronę polską z odszkodowań cywilno-prawnych za cenę udzielenia Polsce kredytu finansowego przewidzianego w odpowiedniej umowie z dnia 9 października 1975 r. przeczą faktom.

Opiniom takim zaprzecza sama istota i przesłanki udzielenia tego kredytu, które zostały zawarte w umowie. Kredyt służyć miał zapewnieniu odpowiednich warunków dla rozwoju współpracy gospodarczej i kooperacji przemysłowej między obu państwami, między innymi w związku z przyjęciem Wieloletniego Programu rozwoju współpracy gospodarczo-przemysłowej i technicznej między Rządami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Republiki Federalnej Niemiec. Zarówno Polska Rzeczpospolita Ludowa, jak i Republika Federalna Niemiec nie wiązały tego kredytu z regulacją istniejących problemów odszkodowań.

Przejawem ciągłości żywego zainteresowania i konsekwentnego dążenia Polski do rozwiązania tego problemu było zamieszczenie spraw odszkodowawczych jako jednego z zasadniczych problemów humanitarnych w dialogu między stowarzyszeniami Czerwonego Krzyża Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Republiki Federalnej Niemiec, do którego doszło już po spotkaniach helsińskich.

Nie ma zatem żadnych podstaw do przyjęcia, że Republika Federalna Niemiec wypełniła zobowiązania w zakresie odszkodowań cywilno-prawnych wobec obywateli polskich przez realizację wyżej powołanych porozumień z lat 70-tych.

Układ o podstawach normalizacji stosunków między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec stał się wielką szansą nie tylko dla rozwoju stosunków politycznych, gospodarczych i kulturalnych między obydwojoma państwami, ale i dla uregulowania nabrzmiałych problemów przeszłości. Za jeden z najważniejszych problemów Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uważa zaspokojenie roszczeń odszkodowawczych obywateli polskich zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego i głębokimi racjami humanitarnymi, które przemawiają za zadośćuczynieniem materialnym ofiarom prześladowań hitlerowskich.

Dokładne ustalenie zakresu i wysokości odszkodowań powinno być przedmiotem rozmów ekspertów obu państw. Strona polska gotowa jest do przedłożenia odpowiedniej dokumentacji.

W tym miejscu Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zwraca jedynie uwagę, że w 1946 r. liczba żyjących obywateli polskich, poszkodowanych w wyniku zbrodni i terroru III Rzeszy wynosiła dziesięć milionów 84 tysięcy 585 osób.

Nieuchronny upływ czasu sprawia, że obecne wystąpienie Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest jedną z ostatnich szans na zaspokojenie przez Rząd Republiki Federalnej Niemiec roszczeń odszkodowawczych dla żyjących ofiar prześladowań III Rzeszy.

Jest sprawą otwartą, w jaki sposób miałyby nastąpić zaspokojenie omawianych roszczeń. Każde jednak rozwiązanie finansowo-prawne, które zostanie przyjęte, powinno w pełni zadośćuczynić słusznym roszczeniom obywateli polskich.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wyraża głębokie przekonanie, że konstruktywne rozwiązanie problemu odszkodowań usunęłoby jeden z poważnych czynników obciążających rozwój wzajemnych stosunków między naszymi narodami i państwami.

Stosunek Rządu Republiki Federalnej Niemiec do tego problemu jest i pozostanie dla Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej elementem o zasadniczym znaczeniu dla osiągnięcia postępu we wzajemnych stosunkach i zarazem probierzem wiarygodności deklarowanej przez Rząd Republiki Federalnej Niemiec woli stosowania zasad sprawiedliwości i niedyskryminacji oraz usuwania wszelkich przeszkód na drodze ku rzeczywistemu pojednaniu między społeczeństwami obu krajów.

Ambasada Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej korzysta z okazji, aby ponowić Ministerstwu Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec wyrazy swego wysokiego poważania.

Bonn, dnia 11 grudnia 1986 r.

AMSZ D. IV 18/89, w. 13

Dokument 13

Odpowiedź Ministra Spraw Zagranicznych, Krzysztofa Skubiszewskiego, 16 października 1989 r. na interpelację poselską w sprawie odszkodowań od Niemiec po II wojnie światowej¹ (fragmenty)

Pani Marszałek!
Wysoka Izbo!

(...)

Rząd polski wspierać będzie mające oparcie w prawie roszczenia polski osób fizycznych i prawnych o odszkodowania za straty poniesione podczas II wojny światowej na skutek czynów, za które odpowiadają byłe państwa nieprzyjacielskie, w szczególności państwa okupujące podczas II wojny światowej terytorium polskie, a także rząd polski wspierać będzie roszczenia z tytułu szkód poniesionych na skutek czynów, za które odpowiedzialność ponoszą osoby fizyczne i prawne przynależne do tych państw.

(...)

Jest to odpowiedź na pierwsze pytanie, ale na tym nie można zakończyć. Należy bowiem uświadomić sobie, że dochodzenie roszczeń odszkodowawczych, a tym samym ich popieranie przez państwo, natrafia na rozmaite przeszkody. Przeszkody natury zarówno prawnej jak i politycznej. Wymienię tutaj niektóre z nich, moim zdaniem najważniejsze.

„Regulacja odszkodowań niemieckich po II wojnie światowej była od początku dla Polski niekorzystna. Porozumienie poczdamskie w sprawie odszkodowań niemieckich z 2 sierpnia 1945 r. w § 2 przewidywało, że ‘Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich zobowiązuje się zaspokoić polskie żądania odszkodowawcze ze swojej własnej części odszkodowań’. Była to

---

¹ Tekst według: *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich (1944-2004)*, tom II. Dokumenty ..., s. 518 i nast.

regulacja niekorzystna, bowiem uniemożliwiła wysuwanie roszczeń polskich bezpośrednio wobec państwa niemieckiego, w danym momencie państwa okupowanego.

W praktyce, proszę Wysokiej Izby, rzecz wyglądała jeszcze gorzej. Powstaje pytanie, czy w ogóle per saldo cokolwiek uzyskaliśmy na podstawie tej normy poczdamskiej, a nawet powstaje pytanie, czy nie byliśmy w ogóle stratni. Polska bowiem otrzymała względnie miała otrzymać 15% dostaw reparacyjnych z radzieckiej strefy okupacyjnej (potem Niemieckiej Republiki Demokratycznej) oraz 15% urządzeń przemysłowych z przypadających na rzecz ZSRR z zachodnich stref okupacyjnych. Nawet gdyby Polska te odszkodowania otrzymała, a to jest kwestia zajrzenia do statystyki, do archiwum, odliczyć od nich trzeba polskie dostawy węgla dla ZSRR po specjalnej cenie umownej, mianowicie po 1/10 ówczesnej ceny światowej węgla. Odsyłam tu do polsko-radzieckiej umowy o wynagrodzeniu szkód wyrządzonych przez okupację niemiecką podpisaną w Moskwie 16 sierpnia 1945 r. Umowa ta jest publikowana, ale mało znana.

(...)

Dalszym skutkiem regulacji poczdamskiej było to, że Polska znalazła się poza paryskim układem odszkodowawczym z 14 stycznia 1946 r. Wymienić także trzeba inny traktat, mianowicie układ londyński z 27 lutego 1953 r. dotyczący przedwojennych długów Rzeszy Niemieckiej. To nas nie interesuje, bo przedwojenne długi Rzeszy to nie są odszkodowania, ale w tym układzie były pewne normy dotyczące się reparacji wojennych. Według tego układu żądania wynikające z II wojny światowej, żądania byłych przeciwników Niemiec i państw okupowanych przez Niemcy oraz ich obywateli, układ londyński odroczył 'do czasu ostatecznego uregulowania kwestii reparacji', co wówczas oznaczało zawarcie traktatu pokojowego z Niemcami. Przypomnę, że w momencie podpisywania układu londyńskiego w roku 1953 zawarcie traktatu pokojowego z Niemcami mogło być jeszcze traktowane jako sprawa aktualna i osiągalna.

Dalszy bieg sprawy odszkodowań niemieckich dla Polski rozwijał się fatalnie. W protokole podpisanym 22 sierpnia 1953 r. pomiędzy ZSRR i NRD rząd radziecki, jak czytamy w art. 1, po uzgodnieniu z rządem PRL całkowicie przerwał z dniem 1 stycznia 1954 r. pobieranie od Niemieckiej Republiki Demokratycznej reparacji zarówno w postaci dostaw towarów jak i w jakiegokolwiek innej postaci.

Proszę, aby Wysoka Izba zwróciła uwagę na sformułowanie tego zobowiązania. Następuje przerwanie pobierania odszkodowań, nie zaś

definitywna rezygnacja z nich. Przerwanie skutkuje wyłącznie wobec NRD, układ ZSRR nie wspomina o Niemczech jako całości. Tymczasem rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej poszedł znacznie dalej, właściwie tak Dalego jak tylko można było pójść. Nie tylko zgodził się na protokół z ZSRR-NRD (co można by zrozumieć z uwagi na ówczesną bardzo trudną pozycję Niemieckiej Republiki Demokratycznej) ale rząd PRL – co gorsza - pod datą 23 sierpnia 1953 r. wydał oświadczenie, następnie zarejestrowane i publikowane w zbiorze traktatów Organizacji Narodów Zjednoczonych.

W tym oświadczeniu rząd PRL zrzekł się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań na rzecz Polski i to w stosunku do Niemiec. Zrzekł się spłaty, wszelkich odszkodowań, i na rzecz nie tylko NRD, lecz na rzecz Niemiec. W odnośnym fragmencie oświadczenia polskiego, oświadczenia urzędowego, międzynarodowo zarejestrowanego dwukrotnie mówi się o Niemczech, nie zaś tylko o NRD. Nie mówi się, jak to uczynił ZSRR, o przerwaniu pobierania odszkodowań (to co przerwane może być kiedyś podjęte), lecz mówi się o zrzeczeniu się, co jest definitywnie.

Dlatego przypomnę, że układ normalizacyjny z Republiką Federalną Niemiec z roku 1970 i związane z nim dokumenty o polskich roszczeniach odszkodowawczych w ogóle milczą, a przecież wtenczas był właśnie moment, aby w sprawie coś uzyskać. Na przeszkodzie jednak stało owo wcześniejsze fatalne zrzeczenie się roszczeń w roku 1953.

Globalne zrzeczenie się odszkodowań od Niemiec przez rząd Bolesława Bieruta było wymownym przykładem bardzo szkodliwego dla państwa i narodu działania tego rządu. Mówię o działaniach, a nie o polityce, bo moim zdaniem to co rząd ten uczynił nie było w ogóle żadną polityką.

Trzymając się dalej chronologii wskażę, iż kwestią odszkodowań zajmuje się także konwencja trzech mocarstw zachodnich, byłych okupantów, z Republiką Federalną Niemiec z 16 maja 1952 r., następnie zrewidowana w Paryżu 23 października 1954 r. Jest to konwencja o załatwieniu spraw wynikających z wojny i okupacji. Aczkolwiek odłożyła ona problem reparacji do traktatu pokojowego z Niemcami nie wykluczyła ona wcześniejszych układów tej materii i sama regulowała dochodzenie różnych roszczeń. Na podstawie tej konwencji rozmaici poszkodowani przez wojnę Polacy uzyskali świadczenia od RFN, niekiedy bardzo poważne. Jednak uzyskali je jako mieszkający poza granicą i mający obce obywatelstwo. To byli Polacy poszkodowani przez wojnę, którzy przenieśli się za granicę w takich czy innych okolicznościach, tam był ich

domicyl, tam uzyskali nowe obywatelstwo i traktowani jako obywatele niepolscy mieli roszczenia. Obywatele polscy, mieszkający w Polsce, nie byli objęci tą konwencją.

Dodam jeszcze w tym miejscu, że ostatecznie uregulowane zostały między Polską a Republiką Federalną Niemiec jedynie roszczenia jednej kategorii, mianowicie roszczenia pieniężne z tytułu pseudomedycznych eksperymentów w obozach koncentracyjnych.

(...)

Porozumienia gospodarcze, jakie mają być sfinalizowane podczas wizyty kanclerza federalnego w Warszawie, nie są zależne od naszej rezygnacji z podtrzymywania roszczeń zwłaszcza przymusowych robotników polskich a Niemczech. Te dwie kwestie nie są ze sobą związane, pomoc niemiecka, pewne ustępstwa gospodarcze, jakich się tutaj spodziewamy, nie zależy od wycofania tych roszczeń. Roszczeń zresztą wnoszonych przez osoby prywatne, a państwo działa tutaj jedynie jako czynnik wspierający.

(...)

Powiedziałbym na koniec, że odmowa płacenia odszkodowań tym jakże ciężko cierpiącym ludziom (wielu z nich już dzisiaj nie żyje, ale są ich następcy prawni, te dzieci często bardzo cierpiały z powodu tego, że ojciec czy matka wywiezieni byli do pracy przymusowej i tam stracili życie) – a więc że odmowa płacenia tych odszkodowań to nie jest tylko kwestia litery prawa i sporów prawnych, aczkolwiek musimy to rozpatrywać w płaszczyźnie prawa, to jest przede wszystkim kwestia sprawiedliwości, sprawiedliwości indywidualnej i społecznej, to jest po prostu kwestia uczciwości.

(...)

Dokument 14

Rada Ministrów zajęła stanowisko wobec poselskiego projektu uchwały w sprawie reparacji od Niemiec na rzecz Polski zawartego w sprawozdaniu Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu (druk 2674)¹.

**Komunikat po Radzie Ministrów,
13 lipca 2004 r., Warszawa²**

Rząd już wielokrotnie stwierdzał, że problem realizacji uprawnień reparacyjnych Polski od Niemiec jest zamknięty. Definitywnie dokonano tego na podstawie „Traktatu o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec” z 12 września 1990 r., w którym – zgodnie z zamiarem obu stron – zamknięto wszystkie sprawy wynikające z II wojny światowej i jej konsekwencji.

Wcześniej zasady dotyczące wysokości i sposobu pobierania reparacji wojennych, zmian terytorialnych i przesiedlenia ludności niemieckiej zostały uzgodnione przez wielkie mocarstwa w latach 1944-45. W wyniku uzgodnień Konferencji Poczdamskiej z 1945 r., państwo polskie otrzymało stosowny udział w reparacjach przysługujących ZSRR, co zostało następnie potwierdzone w umowie między Polską a ZSRR z 16 sierpnia 1945 r.

Na podstawie ww. umowy Polska przejęła również niemieckie majątki państwowe, partyjne i prywatne, położone na jej terytorium, włącznie z majątkami znajdującymi się na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

---

¹ Projekt uchwały Sejmu RP z 17 marca 2004 r. w sprawie reparacji Niemiec na rzecz Polski: „Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wzywa Rząd Rzeczypospolitej Polskiej do wyegzekwowania od Niemiec należnych Polsce reparacji wojennych z tytułu strat i szkód, jakie Polska poniosła w wyniku planowych zniszczeń dokonanych przez Niemcy w czasie II wojny światowej, i do rozpoczęcia w tym celu rozmów z rządem Republiki Federalnej Niemiec.”. Tekst za: J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego ...*, s. 348.

² Tekst za: J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego ...*, s. 350.

Pomimo że należne odszkodowanie było zrealizowane w zakresie niewspółmiernym do krzywd i strat materialnych ludzi, 23 sierpnia 1953 r. ówczesny rząd polski podjął decyzję o zrzeczeniu się spłaty odszkodowań na rzecz Polski. Była ona podstawą do przekazania przez stronę polską tego oświadczenia w formie noty rządowi NRD.

W 1969 r. Polska notyfikowała powyższe oświadczenie w Sekretariacie ONZ.

Dokument 15

Oświadczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie praw Polski do niemieckich reparacji wojennych oraz w sprawie bezprawnych roszczeń wobec Polski i obywateli polskich wysuwanych w Niemczech¹, Warszawa, 15 września 2004 r.²

Rząd RP docenia troskę Sejmu RP o zapobieganie negatywnym skutkom działań podejmowanych przez radykalne środowiska ziomkowskie w Niemczech zamierzające wystąpić z roszczeniami rewindykacyjno-odszkodowawczymi przed polskim, a następnie ew. europejskim wymiarem sprawiedliwości z tytułu utraty mienia na skutek II wojny światowej.

---

¹ Uchwała plenarna Sejmu z 10 września 2004 r. w sprawie praw Polski do niemieckich reparacji wojennych oraz w sprawie bezprawnych roszczeń wobec Polski i obywateli polskich wysuwanych w Niemczech: „Sejm Rzeczypospolitej Polskiej świadomy roli prawdy historycznej i elementarnej sprawiedliwości w stosunkach polsko-niemieckich: 1. Stwierdza, iż Polska nie otrzymała dotychczas stosownej kompensaty finansowej i reparacji wojennych za olbrzymie zniszczenia oraz straty materialne i niematerialne spowodowane przez niemiecką agresję, okupację, ludobójstwo i utratę niepodległości przez Polskę; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wzywa Rząd Rzeczypospolitej Polskiej do podjęcia stosownych działań w tej materii wobec Rządu Republiki Federalnej Niemiec. 2. Oświadcza, że Polska nie ponosi żadnych zobowiązań finansowych wobec obywateli Republiki Federalnej Niemiec wynikających z II wojny światowej i jej następstw. 3. Wzywa Rząd do jak najszybszego przedstawienia opinii publicznej szacunku strat materialnych i niematerialnych poniesionych przez Państwo Polskie i jego obywateli w wyniku II wojny światowej. 4. Apeluje do władz Republiki Federalnej Niemiec o uznanie bezzasadności i bezprawności niemieckich roszczeń odszkodowawczych przeciwko Polsce oraz o zaprzestanie kierowania obywateli niemieckich na drogę sądową lub administracyjną przeciwko Polsce. Sejm RP wzywa Rząd Rzeczypospolitej Polskiej do podjęcia zdecydowanych kroków w sprawie definitywnego uznania przez Republikę Federalną Niemiec ewentualnej odpowiedzialności odszkodowawczej za szkody poniesione przez obywateli niemieckich wskutek przesiedleń i utraty majątku ludności po II wojnie światowej wynikających z postanowień Umowy Poczdamskiej oraz wskutek późniejszych procesów repatriacyjnych. Monitor Polski 2004, nr 39, poz.678. Tekst za: J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego ...*, s. 349.

² Tekst za: J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego ...*, s. 350/351.

Rząd RP – odnotowując obawy społeczne wywołane przez rzeczników polityki roszczeń i nieodpowiedzialnych żądań w Niemczech – opowiada się za znalezieniem rozwiązania tej kwestii w dialogu i we współpracy z partnerami niemieckimi. Nie jest to łatwe, mamy bowiem do czynienia z różnymi stanowiskami prawnymi. Niemniej jednak Rząd RP stoi na stanowisku, że znalezienie rozwiązania kwestii roszczeń rewindykacyjno-odszkodowawczych leży nie tylko we wspólnym polsko-niemieckim interesie, ale i w interesie jednoczącej się Europy, której nie służy utrzymywanie niepewności i zarzewi konfliktów.

Rząd RP z satysfakcją odnotował w tym kontekście wystąpienie kanclerza RFN, Gerharda Schroedera w dniu 1 sierpnia 2004 r. w 60 rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego. Deklarację szefa rządu RFN postrzegamy jako etap na drodze do znalezienia rozwiązania niosącego za sobą skutki prawne, które będzie ostatecznym i niepodważalnym zamknięciem tej kwestii w stosunkach dwustronnych.

Rząd RP pragnie także wskazać na stanowisko Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2004 r. w sprawie reparacji wojennych przedstawione opinii publicznej. Rząd RP traktuje kwestię reparacji jako zamkniętą i jest zdecydowany nie obciążać nią stosunków polsko-niemieckich.

Dokument 16

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, Grażyny Bernatowicz - z upoważnienia ministra – na interpelację nr 5933 w sprawie pomocy małoletnim ofiarom cywilnym II wojny światowej, Warszawa, 2 lipca 2012 r.¹

Szanowna Pani Marszałek!

W odpowiedzi na interpelację pana posła Jarosława Gowina (pismo nr SPS-023-5933/12 z dnia 22 czerwca br.) w sprawie pomocy małoletnim ofiarom cywilnym II wojny światowej uprzejmie informuję.

Oceniając prawnomiędzynarodowe aspekty dochodzenia przez Polskę roszczeń z tytułu strat poniesionych w okresie II wojny światowej, należy uwzględnić szerszą perspektywę historyczno-polityczną, a zwłaszcza fakt, że po zakończeniu wojny zgodnie z postanowieniami konferencji poczdamskiej z 1945 r. Polska została zaliczona do wschodniej strefy reparatornej. Reparacje z tej strefy zostały przyznane bezpośrednio ZSRR, który zobowiązał się zaspokoić żądania reparatorne Polski. W konsekwencji w dniu 16 sierpnia 1945 r. Polska podpisała z ZSRR umowę w sprawie wynagrodzenia szkód wyrządzonych przez okupację niemiecką, regulującą rozmiary i tryb świadczeń dla Polski. W umowie tej określono też tryb i zakres zaspokojenia roszczeń Polski z tytułu reparatorji z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec oraz z udziału ZSRR w reparatorjach z zachodnich stref okupacyjnych. Na jej podstawie rząd radziecki zrzekł się na rzecz Polski wszelkich roszczeń do mienia niemieckiego i innych niemieckich aktywów na całym terytorium Polski. Ponadto warto przypomnieć, że na mocy umowy poczdamskiej, w ramach odszkodowań wojennych, Polska uzyskała byłe niemieckie obszary wschodnie. Należy również zaznaczyć, że Polska nie była stroną innych umów regulujących wynikające z wojny kwestie majątkowe (m.in.

---

¹ <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1EB41FD4> (dostęp: 17.02.2024 r.).

londyńskiego układu o odszkodowaniach z 27 lutego 1953 r.), zawartych pomiędzy Niemcami a państwami zachodnimi.

W dniu 22 sierpnia 1953 r. ZSRR zawarł z Niemiecką Republiką Demokratyczną (NRD) umowę dotyczącą zamknięcia kwestii reparacyjnych ze strony Niemiec, tj. protokół w sprawie zaprzestania pobierania reparacji niemieckich i w sprawie innych środków złagodzenia zobowiązań finansowo-gospodarczych NRD związanych z następstwami wojny. W protokole tym stwierdzono, że Niemcy wykonały już znaczną część swoich zobowiązań finansowo-gospodarczych wynikających z wojny i wskutek tego uznano za konieczne złagodzenie ich zobowiązań ekonomicznych. Zgodnie z art. 1 rząd ZSRR po uzgodnieniu z rządem PRL zobowiązał się do przerwania z dniem 1 stycznia 1954 r. pobierania świadczeń reparacyjnych od NRD w każdej postaci.

W dniu 23 sierpnia 1953 r. Rada Ministrów PRL przyjęła uchwałę: oświadczenie rządu PRL dotyczące reparacji wojennych (zarejestrowane i opublikowane w zbiorze umów międzynarodowych Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1969 r.). Ust. 5 tego oświadczenia stwierdza, że: "dla uregulowania problemu niemieckiego i w uznaniu, iż Niemcy w znacznym stopniu uregulowały swe zobowiązania z tytułu odszkodowań wojennych, rząd Polski zrzeka się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań wojennych na rzecz Polski". W wyżej omawianym oświadczeniu polski rząd poszedł dalej niż cytowany wcześniej protokół pomiędzy ZSRR i NRD, gdyż mówi się w nim nie o przerwaniu pobierania odszkodowań, które mogą być wznowione, ale o zrzeczeniu się, które ma charakter definitywny. Dodatkowo delegat rządu PRL w wygłoszonym w dniu 23 września 1953 r. na posiedzeniu plenarnym VIII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ oświadczeniu potwierdził jednoznacznie fakt zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec.

Niezależnie od współczesnych ocen tego faktu oświadczenie z 23 sierpnia 1953 r. jest do dziś skuteczne na gruncie obowiązującego prawa międzynarodowego. Należy również zwrócić uwagę, że zrzeczenie się reparacji potwierdził wiceminister spraw zagranicznych PRL Józef Winiewicz w czasie rokowań nad układem normalizacyjnym z Republiką Federalną Niemiec w listopadzie 1970 r. Ponadto podpisany w dniu 12 września 1990 r. Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec (tzw. Układ 2+4) przez Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone, ZSRR i Francję z obydwoma państwami niemieckimi, w którego przygotowaniu uczestniczyła Polska, jest uznawany za ostateczne potwierdzenie zamknięcia wszystkich spraw wynikających z II wojny światowej. Warto także przypomnieć, że w stanowisku z dnia 19 października

2004 r. Rada Ministrów podkreśliła: "Oświadczenie rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się przez Polskę reparacji wojennych rząd RP uznaje za obowiązujące (...) Oświadczenie z 23 sierpnia 1953 r. było podjęte zgodnie z ówczesnym porządkiem konstytucyjnym, a ewentualne naciski ze strony ZSRR nie mogą być uznane za groźbę użycia siły z pogwałceniem zasad prawa międzynarodowego, wyrażonych w Karcie Narodów Zjednoczonych".

Podkreślić należy, że sprawa uzyskania indywidualnych odszkodowań wojennych dla Polaków - ofiar III Rzeszy była wieloletnim tematem rozmów polsko-niemieckich. Rząd Polski wielokrotnie występował w tej sprawie do strony niemieckiej, m.in. notami dyplomatycznymi z 1983, 1984 oraz 1986 r.

W dniu 16 listopada 1972 r. w Genewie zostało podpisane porozumienie między ministrem zdrowia i opieki społecznej PRL a federalnym ministrem gospodarki i finansów RFN w sprawie pomocy finansowej dla obywateli polskich - ofiar hitlerowskich eksperymentów pseudomedycznych, które przewidywało przekazanie kwoty 100 mln DM. Porozumienie to poprzedzały indywidualne wypłaty dokonywane przez rząd RFN za pośrednictwem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, których łączna suma wyniosła ponad 39 mln DM.

W latach 1992-2002 więźniowie obozów koncentracyjnych i robotnicy przymusowi otrzymywali pomoc finansową z Fundacji "Polsko-Niemieckie Pojednanie" (FNP), utworzonej na podstawie porozumienia polsko-niemieckiego z 16 października 1991 r. o pomocy humanitarnej dla szczególnie poszkodowanych ofiar prześladowania nazistowskiego w Polsce. Na mocy tej umowy rząd RFN przekazał 500 mln ówczesnych marek na konto fundacji, natomiast Polska zobowiązała się do niepopierania roszczeń swoich obywateli na płaszczyźnie międzynarodowej. Podejmując takie zobowiązanie, ówczesny rząd RP zastrzegł, iż nie oznacza ono ograniczenia praw obywateli do indywidualnego dochodzenia roszczeń.

Ponadto w latach 1999-2000 były prowadzone dodatkowe negocjacje na forum międzynarodowym z aktywnym udziałem delegacji polskiej. Zakończyły się one podpisaniem w dniu 17 lipca 2000 r. porozumienia pomiędzy USA a RFN, które zostało poprzedzone uchwaleniem 6 lipca 2000 r. przez niemiecki Bundestag ustawy o utworzeniu Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość". Równolegle, w wyniku wielostronnych negocjacji międzynarodowych w dniu 17 lipca 2000 r. zostało podpisane tzw. wspólne oświadczenie (Joint Statement) przez rządy Białorusi, Czech, państwa Izrael,

Rzeczypospolitej Polskiej, Federacji Rosyjskiej, Ukrainy oraz rządu RFN i Stanów Zjednoczonych, a także przedsiębiorstwa niemieckie i Konferencję ds. Żydowskich Roszczeń Majątkowych, na podstawie którego rząd Republiki Federalnej Niemiec i firmy niemieckie zobowiązały się do dokonania wpłat w wysokości 10 mld DM na rzecz Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość".

Zgodnie z ustawą Bundestagu Fundacja "Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość" za pośrednictwem tzw. organizacji partnerskich (w przypadku obywateli polskich taką organizacją była przede wszystkim FPNP) wypłacała świadczenia dla więźniów obozów i gett oraz dla robotników przymusowych deportowanych ze swojej ojczyzny na teren III Rzeszy lub na tereny przez nią okupowane i tam zmuszanych do pracy w przedsiębiorstwach zarobkowych lub w sektorze publicznym. Dodatkowo w ramach tzw. klauzuli otwartości dopuszczono możliwość objęcia świadczeniami również robotników rolnych, dzieci wywiezione wraz z rodzicami deportowanymi na roboty przymusowe, dzieci urodzone w czasie trwania pracy przymusowej rodziców na terenie III Rzeszy, osoby pozbawione wolności w więzieniach, aresztach i obozach przejściowych oraz ofiary eksperymentów pseudomedycznych, które z mocy ww. ustawy niemieckiej nie zostały objęte świadczeniami. Ponadto o wypłatę świadczeń ubiegać się mogły również osoby, których mienie zostało naruszone wskutek prześladowań rasowych przy istotnym, bezpośrednim i przyczyniającym się do powstania szkód udziale niemieckich przedsiębiorstw. Wypłaty świadczeń, o których mowa, zostały zakończone w dniu 30 września 2006 r. Fundacja "Polsko-Niemieckie Pojednanie" ogółem przekazała świadczenia ze środków niemieckiej Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość" dla 484 tys. osób uprawnionych na kwotę ponad 3,5 mld PLN (975,5 mln EUR).

Przedstawione informacje pokazują, że sprawa pomocy finansowej dla obywateli polskich - ofiar zbrodni wojennych III Rzeszy była przedmiotem starań kolejnych polskich rządów. Pomimo tego udało się objąć wypłatami jedynie część poszkodowanych osób. Należy zaznaczyć, że na podstawie wspomnianego porozumienia polsko-niemieckiego z 1991 r. rząd RP zobowiązał się wobec rządu RFN, że: "nie będzie dochodził dalszych roszczeń obywateli polskich, które mogłyby wynikać w związku z prześladowaniem nazistowskim" (zastrzegając jednocześnie, że nie powinno to oznaczać ograniczenia praw obywateli do indywidualnego dochodzenia roszczeń). Ponadto władze polskie podpisując wspólne oświadczenie z 2000 r., o którym mowa wyżej, zgodziły się, że: "w odniesieniu do sumy 10 mld DM, która ma być przekazana Fundacji

'Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość' przez niemiecki sektor publiczny oraz niemieckie firmy, (...) suma ta stanowi zarówno górną granicę, jak i ostateczną kwotę przeznaczoną na wypłaty”.

Wspomniana przez pana pona umowa dwustronna, na podstawie której PRL otrzymała 1,3 mld marek niemieckich, to porozumienie między rządem PRL a rządem RFN o uregulowaniu wzajemnego rozliczenia w zakresie zaopatrzenia emerytalnego i wypadkowego z dnia 9 października 1975 r. (niepublikowana). Należy podkreślić, że przedmiotowe porozumienie odnosiło się do odszkodowań indywidualnych za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, jakie popełniły organy III Rzeszy na obywatelach polskich w trakcie II wojny światowej. Dotyczyło ono jedynie rozliczeń powstałych z tytułu wypłacenia przez polskie instytucje ubezpieczeniowe obywatelom polskim w latach 1945-1975 także tych rent i emerytur, które powinny być wypłacone przez Republikę Federalną Niemiec, ponieważ dotyczyły one zdarzeń bądź okresów, za które składki ubezpieczeniowe zostały przyjęte przez niemieckie instytucje ubezpieczeniowe bądź odprowadzone do skarbu państwa III Rzeszy. Przy ustalaniu sumy wzięto pod uwagę również roszczenia wysuwane przez RFN, dotyczące składek wpłacanych polskim instytucjom przez ubezpieczonych pracowników, którzy w latach 1950-1975 wyjechali na stałe do RFN. Kwota 1,3 mld DM jest wynikiem bilansu wydatków instytucji ubezpieczeniowych poniesionych przez obie strony, a zatem nie dotyczy roszczeń odszkodowawczych osób indywidualnych za lata II wojny światowej.

Warto zauważyć, że programy opieki nad ofiarami III Rzeszy nadal realizuje Fundacja “Polsko-Niemieckie Pojednanie”. Należą do nich takie inicjatywy jak: pomoc rzeczowa, program wypłat zapomóg specjalnych, opieka wolontariuszy fundacji oraz sieć informacji, doradztwa i integracji (SIDI) dla ofiar nazizmu. Dane kontaktowe FPNP to: Fundacja “Polsko-Niemieckie Pojednanie”, ul. Krucza 36, 00-921 Warszawa, tel. (22) 629 73 35, 695 99 61, email: informacja@fnpn.pl.

Z wyrazami szacunku

Podsekretarz stanu
Grażyna Bernatowicz

Warszawa, dnia 2 lipca 2012 r.

Dokument 17

Odpowiedź ministra spraw zagranicznych, Anny Fotygi, na interpelację nr 4836 w sprawie rzekomych świadczeń finansowych wypłacanych przez RFN Polsce od 1953 r., wyliczonych przez niemieckie ministerstwo finansów¹, Warszawa, dnia 28 listopada 2006 r.

Szanowny Panie Marszałku!

W odpowiedzi na interpelację Pana Posła Janusza Dobrosza (pismo nr SPS-023-4836/06 z dnia 28 września 2006 r.) w sprawie rzekomych świadczeń finansowych wypłacanych przez RFN Polsce od 1953 r., wyliczonych przez niemieckie Ministerstwo Finansów, uprzejmie informuję, co następuje.

I. Powodem złożenia interpelacji jest pismo będące odpowiedzią Karla Dillera, posła do Bundestagu i parlamentarnego Sekretarza Stanu w Ministerstwie Finansów RFN, z dnia z 29 sierpnia 2006 r. do Johannesesa Singhammera, posła do Bundestagu, na jego zapytanie dotyczące bezpośrednich i pośrednich świadczeń finansowych Republiki Federalnej Niemiec na rzecz Polski (kopia pisma w języku niemieckim i w roboczym tłumaczeniu na język polski w załączeniu*).

Pragnę poinformować, że Ministerstwo Spraw Zagranicznych niezwłocznie po uzyskaniu informacji z prasy niemieckiej o powyższym piśmie uzyskało jego tekst za pośrednictwem Ambasady RP w Berlinie. Dokument ten po przeprowadzeniu analizy budzi szereg wątpliwości zarówno merytorycznych, odnoszących się do zawartych w nim stwierdzeń, jak i politycznych, związanych z faktem, że jest to oficjalna odpowiedź Ministerstwa Finansów RFN na zapytanie poselskie. Zawiera ona także szereg stwierdzeń sprzecznych z innymi oficjalnymi oświadczeniami i dokumentami rządu RFN.

---

¹ <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/27941F4D>

Analiza tego pisma potwierdza, że ma ono charakter bezzasadnego, wręcz kuriozalnego, księgowego potraktowania jako "świadczeń finansowych" wszystkich bezpośrednich i pośrednich świadczeń ze strony niemieckiej. Wymienione w piśmie świadczenia lub działania - wbrew treści pytania - nie zawsze mają nawet charakter finansowych przepływów na rzecz Polski lub polskich podmiotów. Połączenie zupełnie różnych zagadnień, poczynając od reparacji dokonywanych za pośrednictwem ZSRR, świadczeń o charakterze humanitarnym realizowanych w trybie dwustronnym między RFN a Polską, jak też porozumień dwustronnych o charakterze ubezpieczeniowym, kredytowym, pożyczkowym, gwarancyjnym, aż po świadczenia w trybie wielostronnym w ramach UE, stwarza wrażenie, jakby niemieckie Ministerstwo Finansów chciało podważyć stanowisko prawne rządu RFN prezentowane w tych kwestiach oficjalnie stronie polskiej. Takie postawienie sprawy może być potraktowane przez stronę polską jako zamiar otwarcia negocjacji w odniesieniu do tematów, które traktowane były dotychczas jako zamknięte. W tym sensie może ono stanowić podbudowę polityczną postulatu zgłoszonego przez Prezesa Rady Ministrów RP Pana Jarosława Kaczyńskiego w trakcie ostatniego spotkania z Kanclerz RFN Panią Angelą Merkel w sprawie podjęcia rozmów na temat ostatecznego uregulowania zagadnień prawnych związanych ze skutkami II wojny światowej w stosunkach polsko-niemieckich, które pozwoliłoby na usunięcie wszystkich wątpliwości.

Budzi także zdziwienie zaliczenie świadczeń na podstawie porozumienia z 1970 r. o świadczeniach dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych i umowy z 1991 r. o utworzeniu Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie oraz świadczeń wypłaconych w oparciu o ustawę niemiecką z 2000 r. o utworzeniu Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość" do grupy wypłaconych odszkodowań. Dotychczas oficjalne stanowisko Rządu RFN traktowało wszystkie te wypłaty jako dobrowolne świadczenia humanitarne, a nie jako odszkodowanie lub zadośćuczynienie. Strona polska gotowa jest odczytać takie stanowisko jako gotowość do podjęcia dalszych rozmów na ten temat.

Także w części odnoszącej się do kwestii umów kredytowych występują rozbieżności stanowiska polskiego i zaprezentowanych w piśmie stwierdzeń.

Za zupełne nieporozumienie należy także uznać zaliczenie do świadczeń finansowych Niemiec na rzecz Polski części składki wpłacanej przez RFN do budżetu Unii Europejskiej. Takie podejście stoi w sprzeczności z podstawowymi zasadami znajdującymi się u podstaw integracji i solidarności europejskiej.

Świadczy to braku zrozumienia dla idei funkcjonowania funduszy europejskich, które nie są środkami budżetowymi poszczególnych państw.

II. Odpowiadając na pierwsze pytanie Pana Pośła, pragnę stwierdzić, że MSZ będzie w tej sprawie podejmował stosowne działania zmierzające do wyjaśnienia intencji Ministerstwa Finansów RFN. Podejmowane one będą zarówno w postaci pisemnego stanowiska przedstawionego stronie niemieckiej wskazującego na poważne rozbieżności w porównaniu z prezentowanymi dotychczas oficjalnymi stanowiskami rządu RFN, jak też w rozmowach przeprowadzanych przez Ambasadora RP w Niemczech w tamtejszym MSZ.

III. W odniesieniu do zagadnienia reparacji i zrzeczenia się ich przez Polskę pozwolę sobie przedstawić następujące stanowisko:

Problem niemieckich reparacji wojennych został rozwiązany przez trzy zwycięskie mocarstwa: ZSRR, USA i Wielką Brytanię na konferencji w Jałcie i w Poczdamie. Polska nie miała prawa głosu w tej sprawie. Zgodnie z podjętymi decyzjami, Polska została zaliczona do wschodniej strefy reparacyjnej obejmującej radziecką strefę okupacyjną Niemiec i państwa sojusznicze III Rzeszy. Reparacje z tej strefy zostały przyznane bezpośrednio ZSRR, który zobowiązał się zaspokoić żądania reparacyjne Polski.

W oparciu o to w dniu 16 sierpnia 1945 r. Polska podpisała z ZSRR Umowę o wynagrodzeniu szkód wyrządzonych przez okupację niemiecką, regulującą rozmiary i tryb świadczeń dla Polski. Na jej podstawie Związek Radziecki zrzekł się na rzecz Polski wszelkich pretensji do mienia niemieckiego i innych niemieckich aktywów na całym terytorium Polski, łącznie z tą częścią terytorium niemieckiego, które zostało włączone w granice Polski. W umowie tej określono też tryb i zakres zaspokojenia roszczeń Polski z tytułu reparacji z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec oraz z udziału ZSRR w reparacjach z zachodnich stref okupacyjnych.

Wykonanie reparacji odbywało się tylko częściowo w sposób sformalizowany w trybie umów wykonawczych (np. Umowa w sprawie przekazania Polsce parowozów na rachunek reparacji z dnia 7 września 1945 r.). Ponieważ część reparacji radzieckich była realizowana również w formie wymiany towarów, także udział Polski został zrealizowany w tym trybie. Sprawę rozliczeń Polski z ZSRR w zakresie reparacji wojennych zamknął Protokół o dostawach dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec z dnia 4 lipca 1957 r.

Polska nie była stroną innych umów regulujących wynikające z wojny kwestie majątkowe (m.in. układu o odszkodowaniach z 14 stycznia 1946 r.; układu londyńskiego z 27 lutego 1953 r.), zawartych pomiędzy Niemcami a państwami zachodnimi.

W dniu 22 sierpnia 1953 r. ZSRR zawarł z NRD umowę dotyczącą zamknięcia kwestii reparacyjnych ze strony Niemiec, tzn. Protokół w sprawie zaprzestania pobierania reparacji niemieckich i w sprawie innych środków złagodzenia zobowiązań finansowo-gospodarczych NRD związanych z następstwami wojny. W protokole tym stwierdzono, że Niemcy wykonały już znaczną część swoich zobowiązań finansowo-gospodarczych wynikających z wojny i wskutek tego uznano za konieczne złagodzenie ich zobowiązań ekonomicznych. Zgodnie z art. 1 rząd ZSRR - po uzgodnieniu z rządem PRL - zobowiązał się do przerwania z dniem 1 stycznia 1954 r. pobierania świadczeń reparacyjnych od NRD w każdej postaci.

Nazajutrz, tzn. w dniu 23 sierpnia 1953 r., Rada Ministrów PRL przyjęła uchwałę "Oświadczenie rządu PRL"¹⁾, dotyczące reparacji wojennych (zarejestrowane i opublikowane w zbiorze traktatów ONZ w 1969 r.). Ustęp 5 tego oświadczenia stwierdza, że: "(...) dla uregulowania problemu niemieckiego i w uznaniu, iż Niemcy w znacznym stopniu uregulowały swe zobowiązania z tytułu odszkodowań wojennych, rząd polski zrzeka się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań wojennych na rzecz Polski."

W omawianym oświadczeniu z 23.08.1953 r. rząd polski poszedł dalej niż cytowany powyżej protokół pomiędzy ZSRR i NRD, gdyż nie mówi się w nim, tak jak to uczynił ZSRR, o przerwaniu pobierania odszkodowań, które mogą być wznowione, lecz o zrzeczeniu się, które jest definitywne.

To oświadczenie RM PRL budziło dyskusje w doktrynie i było wielokrotnie oceniane pod różnymi aspektami. Tocząca się w ostatnich latach dyskusja - zarówno w kręgu polityków jak i środowisku naukowym - podniosła szereg wątków krytycznych dotyczących oświadczenia złożonego przez władze PRL w dniu 23 sierpnia 1953 r. Dotyczyły one m.in.

- jego wad formalnych jako jednostronnego oświadczenia państwa, w szczególności kompetencji Rady Ministrów PRL jako organu właściwego do złożenia takiego oświadczenia,

- podmiotu, wobec którego zrzeczenie się nastąpiło - ze względu na brak uznania wówczas przez PRL państwa RFN część doktryny wbrew literalnemu brzmieniu cytowanego powyżej oświadczenia uważa, że zrzeczenie reparacji odnosiło się wyłącznie do NRD, jako jedyne wówczas uznawanego przez Polskę państwa niemieckiego. Pogląd ten nie uznaje, że przedmiotowe oświadczenie dotyczy zrzeczenia się "spłaty odszkodowań wojennych na rzecz Polski", bez definiowania podmiotów zobowiązanych do świadczenia,

- braku lub znacznego ograniczenia suwerenności ówczesnych władz polskich w czasie wydawania oświadczenia.

Nie analizowano natomiast w tej dyskusji innych istotnych wątków dotyczących m.in. zagadnień:

- pochodnego prawa PRL do reparacji z części przydzielonej w porozumieniu poczdamskim ZSRR,

- faktycznego ograniczenia źródeł reparacji do terenów wschodniej strefy okupacyjnej Niemiec i innych państw sprzymierzonych z III Rzeszą oraz tylko udziału w części radzieckiej - wynoszącej 15% od części reparacji z zachodnich stref okupacyjnych w Niemczech,

- przytoczonych powyżej umów PRL-ZSRR oraz poszukiwania w nich i wynikających z nich zobowiązań ewentualnego źródła dalszych sum reparacyjnych lub odszkodowawczych. Takie przemyślenia odnoszące się do Związku Radzieckiego były w okresie do 1989/1990 oczywiście niedopuszczalne. Obecnie mogą jednak stanowić istotne uzupełnienie analizy zagadnienia, prowadząc także do wniosku, że mogłyby istnieć ewentualne roszczenia regresowe w odniesieniu do ZSRR i Federacji Rosyjskiej z tytułu rozliczeń reparacji od Niemiec.

Pomimo przytoczonej dyskusji stanowisko polskiej doktryny prawa międzynarodowego w przeważającej mierze jest jednoznaczne i nie pozostawia wątpliwości co do faktu zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec²⁾. W latach późniejszych rząd polski wielokrotnie stwierdzał, że problem realizacji uprawnień reparacyjnych Polski od Niemiec jest zamknięty.

Analogiczne stanowisko w tej sprawie zajęła Rada Ministrów RP w 2004 r., która w związku z uchwałą Sejmu RP w sprawie uznania deklaracji z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się przez Polskę reparacji wojennych za nieobowiązującą

zajęła stanowisko w sprawie poselskiego projektu uchwały w sprawie reparacji Niemiec na rzecz Polski. Zostało ono powtórzone w oświadczeniu z dnia 19 października 2004 r. Potwierdzono w nim, iż problem realizacji uprawnień reparacyjnych Polski od Niemiec jest już zamknięty. Stanowisko to jest ostatnim poglądem rządu na ten temat.

IV. W odniesieniu do zagadnienia strat poniesionych przez Polskę w czasie II wojny światowej podstawowe znaczenie mają dwa dokumenty opracowane po wojnie, a mianowicie:

- sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939-1945, opracowane przez Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów;

- memorandum Rządu Polskiego złożone podczas konferencji Zastępców Ministrów SZ w Londynie w styczniu 1947 r.,

znajdują się w zbiorach MSZ³⁾.

Znane są także opracowania prof. A. Klafkowskiego zawarte w jego pracach. Ministerstwo Spraw Zagranicznych świadome wagi zagadnień stosunków prawnych pomiędzy Polską i Niemcami zainicjowało cykl publikacji badawczych z tego zakresu, realizowanych przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, który przyniósł dotychczas dwie obszernie pozycje książkowe omawiające m.in. problematykę reparacji i odszkodowań w stosunkach polsko-niemieckich, jak też zagadnienia strat polskich w trakcie II wojny światowej⁴⁾.

Doceniając wagę problematyki strat poniesionych przez Polskę w trakcie II wojny światowej, powołano Międzyresortowy Zespół do Spraw Strat Poniesionych w Wyniku II Wojny Światowej. Zespół został powołany na podstawie Zarządzenia Nr 96 Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 października 2004 r. Przewodniczącym zespołu jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. Ponadto analizy strat podjęły poszczególne miasta, w tym miasto stołeczne Warszawa.

V. Odnosząc się do pytania o odszkodowanie, należy stwierdzić, że realizacja odpowiedzialności państwa w prawie międzynarodowym za szkody może nastąpić w formie:

- restytucji, czyli przywrócenia stanu sprzed naruszenia prawa,
- wynagrodzenia za szkody,
- zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową. W praktyce polega to na wyrażeniu ubolewania, przeproszenia, zapewnienia, że w przyszłości dane naruszenie się nie powtórzy.

W tym kontekście istotne znaczenie posiadają oświadczenia przedstawicieli RFN:

- Prezydenta RFN R. Herzoga, w przemówieniu w dniu 1 sierpnia 1994 r. w Warszawie, podczas uroczystości 50. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego,
- Prezydenta RFN J. Raua w dniu 1 września 1999 r. na Westerplatte,
- Deklaracji Gdańskiej Prezydentów Polski A. Kwaśniewskiego i RFN J. Raua, w której odrzucili materialne roszczenia wynikające z II wojny światowej,
- oświadczenia Kanclerza Schroedera z dnia 1 sierpnia 2004 r., który wykonał krok w kierunku uznania odpowiedzialności RFN za szkody wojenne oraz jasno oświadczył, że RFN rezygnuje z opieki dyplomatycznej wobec tych obywateli RFN, którzy będą próbowali dochodzić swoich roszczeń na drodze sądowej poza terytorium RFN. W ten sposób roszczenia te zostały uznane pośrednio za nieuzasadnione.

Równocześnie należy podkreślić zasadniczy związek merytoryczny odpowiedzi udzielonej powyżej na pytanie o uznanie zasadności zrzeczenia się reparacji, ponieważ zgodnie z utrwaloną doktryną prawa międzynarodowego to właśnie te reparacje stanowiłyby odszkodowanie w stosunkach między państwami. Ich wykonanie lub uznanie zrzeczenia się ich za obowiązujące zamyka drogę do dalszego domagania się odszkodowania od RFN na rzecz RP. Przy czym można rozumieć roszczenia osób fizycznych jako zagadnienie odrębne.

Pozwolę sobie także wskazać na fakt, że Prezes Rady Ministrów RP podczas ostatnich konsultacji międzyrządowych w dniu 31 października 2006 r. w Berlinie przedstawił Kanclerz RFN nową inicjatywę uregulowania zagadnień prawnych związanych ze skutkami II wojny światowej w stosunkach polsko-niemieckich. Mam nadzieję, że kontynuowana będzie dyskusja na ten temat, która pozwoli na wypracowanie odpowiednich rozwiązań.

Należy przy tym odnotować, że w części polskiej doktryny prawa międzynarodowego oraz w oświadczeniu rządu RP z 13.07.2004 r. pojawia się

teza, że w ramach reparacji wynikających z umowy z b. ZSRR z 16 sierpnia 1945 r. Polska przejęła majątki państwowe, partyjne i prywatne położone na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Nie przesądzając kwestii zasadności tej tezy, wydaje się niezbędne wzięcie pod uwagę innych aspektów tej sprawy uzasadniających legalność przejęcia tych majątków przez Polskę. Istotną przesłanką prawną w tym zakresie stanowi fakt, że na mocy Układu Poczdamskiego nastąpiło przesiedlenie ludności niemieckiej z Polski, w tym z Ziemi Zachodnich i Północnych (przejętych przez Polskę na mocy tego Układu). Skutkiem tego przesiedlenia było m.in. pozostawienie w Polsce wszelkich nieruchomości, w tym własności przesiedlonych obywateli niemieckich. Przesiedlenie to miało charakter trwały, ponieważ było ono nieodwracalne, tzn. przesiedleńcy mieli obowiązek zamieszkać i pozostawać na terytorium Niemiec popoczdamskich. Nieodwracalność tych decyzji i faktów przesądzała o tym, że stan prawny tych nieruchomości nie mógł pozostawać nieuregulowany z uwagi na trwałe i zamierzone rozerwanie więzi faktycznej i prawnej między przesiedlonymi dotychczasowymi właścicielami a pozostawionymi przez nich nieruchomościami.

Tak więc w wykonaniu postanowień Układu Poczdamskiego o przyłączeniu terytorium i przesiedleniu ludności niemieckiej z Polski władze PRL wydały znany dekret z 2 marca 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych, przejmując je na własność Skarbu Państwa. Dekret ten nie został oprotestowany przez żadną ze stron Układu Poczdamskiego, a zatem należy przyjąć, *per facta concludentia*, że został on uznany za obowiązujący i zgodny z tym układem, ponieważ - jak należy sądzić - zamierzonym skutkiem przesiedlenia milionów obywateli niemieckich z Polski w rozumieniu Układu Poczdamskiego było m.in. pozbawienie ich własności nieruchomości pozostawionych na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Należy zakładać, że celem takiego uregulowania było zapewnienie terenów, w tym poniemieckich gospodarstw rolnych, pod osadnictwo polskiej ludności repatriowanej ze wschodnich ziem polskich zabranych przez b. ZSRR.

Należy też przypomnieć, że w podobny sposób zostały przejęte na własność państwa polskiego majątki i mienie pozostawione po osobach przesiedlonych z Polski do b. ZSRR.

W kontekście powyższych uwag oraz nawiązując do niemieckich roszczeń odszkodowawczo-rewindykacyjnych popartych niemiecką doktryną prawną, kierowanych przeciwko Polsce należy wskazać, że tego typu roszczenia nie są

kierowane przeciwko Rosji i państwom-sukcesorom po b. ZSRR w stosunku do prywatnych nieruchomości obywateli niemieckich pozostawionych w tej części Prus Wschodnich, która została przejęta przez b. ZSRR, a których status prawny jest identyczny ze statusem poniemieckich nieruchomości na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski.

VI. Odpowiadając na pytanie o program rządu na wypadek dalszego rozwoju rewizjonizmu w Niemczech, pozwolę sobie wskazać, że przedstawiciele władz polskich wszystkich szczebli poruszają w rozmowach ze stroną niemiecką problem działalności w Niemczech ugrupowań wysuwających roszczenia odszkodowawcze i restytucyjne wobec Polski. Kwestia ta była m.in. przedmiotem rozmów Premiera Jarosława Kaczyńskiego i Minister Anny Fotygi w czasie ostatniej wizyty Premiera RP w Berlinie w dniu 30.10.2006 r. Wskutek tych działań Rząd Republiki Federalnej Niemiec kilkakrotnie zajął w tej sprawie stanowisko, jednoznacznie dystansując się do roszczeń odszkodowawczych wysuwanych przez niemieckich przesiedleńców. W ostatnim czasie zastępca rzecznika rządu federalnego Thomas Steg potwierdził stanowisko wyrażone 1 sierpnia 2004 r. przez ówczesnego Kanclerza Gerharda Schroedera, który stwierdził, że "Kwestie majątkowe związane z II wojną światową nie są w stosunkach polsko-niemieckich tematem dla obu rządów. Ani rząd RFN, ani inne liczące się siły polityczne w Niemczech nie popierają indywidualnych roszczeń, nawet jeżeli są one mimo to wysuwane. Takie stanowisko rząd RFN zajmie także przed trybunałami międzynarodowymi." To oświadczenie Kanclerza RFN interpretowane jest w doktrynie prawa międzynarodowego jako jednostronne zrzeczenie się przez rząd RFN poparcia dla takich roszczeń oraz opieki dyplomatycznej nad swoimi obywatelami w zakresie dochodzenia przedmiotowych roszczeń.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych dokładnie śledzi także wewnątrzniemiecką dyskusję na temat historii II wojny światowej i aktywnie przeciwstawia się próbom fałszywej jej interpretacji. Kwestie te są stałym przedmiotem rozmów ze stroną niemiecką. Te działania będą kontynuowane. Ważną funkcję odegra w nich Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie, które utworzone zostało w październiku 2006 r. na bazie istniejącej w Berlinie stacji naukowej PAN.

Niezależnie od tego podjęte zostały liczne inicjatywy służące popularyzacji w Niemczech wiedzy o okupacji niemieckiej w Polsce oraz upamiętnieniu polskich ofiar III Rzeszy.

Minister
Anna Fotyga

Warszawa, dnia 28 listopada 2006 r.

¹⁾ Tekst Protokołu z posiedzenia RM w dniu 23.08.1953 r. wraz z pełnym tekstem oświadczenia został opublikowany w: Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004, T. II, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2004, s. 143-144;

²⁾ Tak m.in. A. Klafkowski, K. Skubiszewski, J. Barcz, Wł. Czapliński, Z. Galicki. Tezę tę potwierdza także S. Hambura w swojej opinii przygotowanej dla Sejmu w 2004 r., wskazując na obszar dóbr kultury oraz pewne roszczenia indywidualne, które mogłyby być dochodzone nawet przy uznaniu, że Traktat 2 + 4 jest surogatem układu pokojowego kończącego II wojnę światową i jako taki zamyka sprawę reparacji w stosunkach międzypaństwowych. Patrz S. Hambura, Ekspertyza BSiA nr 302 "Reparacje wojenne w stosunkach polsko-niemieckich".

³⁾ Opracowanie historii ustalania strat wojennych Polski zawiera artykuł: A. Eberhardt, M. Gniazdowski, T. Jaskułowski, M. Krzysztofowicz, Szkody wyrządzone Polsce podczas II wojny światowej przez agresora niemieckiego. Historia dociekań i szacunków. (w): Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004, T. I; Studia, T. II Dokumenty, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2004, s. 11-54.

⁴⁾ Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004, T. I; Studia, T. II Dokumenty, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2004; Transfer, Obywatelstwo, Majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty, red. W. M. Góralski, Warszawa 2005.

Dokument 18

**Odpowiedź podsekretarz stanu
w Ministerstwie Spraw Zagranicznych,
Henryki Mościckiej-Dendys –
z upoważnienia Ministra, Grzegorza Schetyny -
na interpelację nr 33816
w sprawie reparacji wojennych¹,
Warszawa, 13 sierpnia 2015 r.**

Szanowna Pani Marszałek,

Odpowiadając na interpelację nr 33816 Pana Posła Kazimierza Moskala w sprawie „reparacji wojennych” uprzejmie informuję, że:

1) Oceniając prawnomiędzynarodowe aspekty ewentualnej możliwości dochodzenia przez Polskę roszczeń z tytułu strat poniesionych przez Polskę podczas II wojny światowej, należy uwzględnić szerszą perspektywę historyczno-polityczną, a zwłaszcza fakt, że po zakończeniu wojny, zgodnie z postanowieniami Konferencji Poczdamskiej z 1945 r. Polska została zaliczona do wschodniej strefy reparacyjnej. Reparacje z tej strefy zostały przyznane bezpośrednio ZSRR, który zobowiązał się zaspokoić żądania reparacyjne Polski. W konsekwencji w dniu 16 sierpnia 1945 r. Polska podpisała z ZSRR umowę w sprawie wynagrodzenia szkód wyrządzonych przez okupację niemiecką, regulującą rozmiary i tryb świadczeń dla Polski. W umowie tej określono też tryb i zakres zaspokojenia roszczeń Polski z tytułu reparacji z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec oraz z udziału ZSRR w reparacjach z zachodnich stref okupacyjnych. Na jej podstawie Rząd Radziecki zrzekł się na rzecz Polski wszelkich roszczeń do mienia niemieckiego i innych niemieckich aktywów na

---

¹ <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0A80140B>

całym terytorium Polski. Ponadto na mocy Umowy Poczdamskiej Polska uzyskała byłe niemieckie obszary wschodnie.

Należy zaznaczyć, że Polska nie była stroną innych umów regulujących wynikające z wojny kwestie majątkowe (m.in. londyńskiego układu o odszkodowaniach z 27 lutego 1953 r.) zawartych pomiędzy Niemcami a państwami zachodnimi.

2) W dniu 22 sierpnia 1953 r. ZSRR zawarł z Niemiecką Republiką Demokratyczną (NRD) umowę dotyczącą zamknięcia kwestii reparacyjnych ze strony Niemiec. W dniu 23 sierpnia 1953 r. Rada Ministrów PRL przyjęła uchwałę: Oświadczenie rządu PRL dotyczące reparacji wojennych, w której stwierdza, że:

„Biorąc pod uwagę, że Niemcy zadośćuczyniły już w znacznym stopniu swoim zobowiązaniom z tytułu odszkodowań i że poprawa sytuacji gospodarczej Niemiec leży w interesie ich pokojowego rozwoju, Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – pragnąc wnieść swój dalszy wkład w dzieło uregulowania problemu niemieckiego w duchu pokojowym i demokratycznym oraz zgodnie z interesami narodu polskiego i wszystkich pokój miłujących narodów – powziął decyzję o zrzeczeniu się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań na rzecz Polski”.

3) W wyżej omawianym oświadczeniu z 23 sierpnia 1953 r. rząd Polski poszedł dalej niż cytowany wcześniej protokół pomiędzy ZSRR i NRD, gdyż mówi się w nim nie o przerwaniu pobierania odszkodowań, które mogą być wznowione, ale o zrzeczeniu się, które ma charakter definitywny. Dodatkowo delegat rządu PRL w wygłoszonym 23 września 1953 r. na posiedzeniu plenarnym VIII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ oświadczeniu potwierdził jednoznacznie fakt zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec.

Niezależnie od współczesnych ocen tego faktu, oświadczenie z 23 sierpnia 1953 r. jest do dziś skuteczne na gruncie obowiązującego prawa międzynarodowego. Warto przypomnieć, że w stanowisku z dnia 19 października 2004 r. Rada Ministrów podkreśliła:

„Oświadczenie Rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się przez Polskę reparacji wojennych Rząd RP uznaje za obowiązujące (...) Oświadczenie z 23 sierpnia 1953 r. było podjęte zgodnie z ówczesnym porządkiem konstytucyjnym, a ewentualne naciski ze strony ZSRR nie mogą być uznane za

groźbę użycia siły z pogwałceniem zasad prawa międzynarodowego, wyrażonych w Karcie Narodów Zjednoczonych”.

W tym kontekście należy zauważyć, że błędna jest informacja na którą Pan Poseł się powołuje, iż zrzeczenie się reparacji mogło osiągnąć zamierzony przez władze PRL skutek prawny, tylko jeżeli dokument zrzeczenia znalazł się w rejestrze prowadzonym przez Sekretarza Generalnego ONZ.

Oświadczenie z 1953 r. stanowiło w świetle prawa międzynarodowego akt jednostronny Państwa Polskiego. Prawo międzynarodowe uznaje, że przy ocenie aktów jednostronnych należy wziąć pod uwagę zamiar wywołania skutków prawnych oraz publiczny charakter oświadczenia. W tych aspektach brak podstaw, aby zakwestionować moc prawną oświadczenia z 1953 r. Należy wyjaśnić bowiem, że nie miało ono charakteru tajnego (zostało opublikowane w „Zbiorze dokumentów” z 1953 r.), a już 26 sierpnia 1953 r. Izba Ludowa NRD w deklaracji w sprawie utworzenia tymczasowego rządu ogólnoniemieckiego wyraziła podziękowania pod adresem PRL „za zrzeczenie się dalszych odszkodowań niemieckich na rzecz Polski”. Akty jednostronne tworzą zobowiązania dla państw autonomicznie, nie muszą zatem być częścią traktatu dla ich mocy obowiązującej. W tym kontekście należy wyjaśnić, że nawet niezarejestrowanie takiego oświadczenia w żadnym stopniu nie przesądza o jego braku skutków prawnych. Dla obowiązywania umów międzynarodowych oraz aktów jednostronnych prawo międzynarodowe nie wymaga rejestracji u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

W świetle przedstawionych rozwiązań prawnych pragnę wyjaśnić, że władze polskie na gruncie obowiązującego prawa międzynarodowego nie mają obecnie możliwości występowania do Niemiec z żądaniami reparatornymi. Warto przypomnieć w tym kontekście, że art. 9 Konstytucji RP stanowi, że „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”. Równocześnie należy pamiętać, że przedstawione zobowiązania Państwa Polskiego nie ograniczają w żadnym stopniu praw obywateli polskich do dochodzenia swoich roszczeń przed sądami niemieckimi.

4) Podkreślić należy, że sprawa uzyskania indywidualnych odszkodowań wojennych dla Polaków - ofiar III Rzeszy była wieloletnim tematem rozmów polsko - niemieckich. 16 listopada 1972 r. w Genewie zostało podpisane Porozumienie między ministrem zdrowia i opieki społecznej PRL a federalnym ministrem gospodarki i finansów RFN w sprawie pomocy finansowej dla obywateli polskich – ofiar hitlerowskich eksperymentów pseudomedycznych,

które przewidywało przekazanie kwoty 100 mln DM. Porozumienie to poprzedzały indywidualne wypłaty dokonywane przez rząd RFN za pośrednictwem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, których łączna suma wyniosła ponad 39 mln DM. Na podstawie porozumienia polsko - niemieckiego z 16.10.1991 r. o pomocy humanitarnej dla szczególnie poszkodowanych ofiar prześladowania nazistowskiego w Polsce Rząd RFN przekazał 500 mln ówczesnych marek Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie, natomiast Polska zobowiązała się do niepopierania roszczeń swoich obywateli na płaszczyźnie międzynarodowej. Podejmując takie zobowiązanie ówczesny Rząd RP zastrzegł, iż nie oznacza ono ograniczenia praw obywateli do indywidualnego dochodzenia roszczeń.

5) Ponadto, w latach 1999-2000 były prowadzone dodatkowe negocjacje na forum międzynarodowym, z aktywnym udziałem delegacji polskiej. Zakończyły się one podpisaniem w dniu 17 lipca 2000 r. porozumienia pomiędzy USA a RFN, które zostało poprzedzone uchwaleniem przez niemiecki Bundestag 6 lipca 2000 r. ustawy o utworzeniu Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość”.

6) Zgodnie z ustawą Bundestagu, Fundacja „Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość” za pośrednictwem tzw. organizacji partnerskich (w przypadku obywateli polskich taką organizacją była przede wszystkim Fundacja „*Polsko-Niemieckie Pojednanie*”) wypłacała świadczenia dla więźniów obozów i gett oraz dla robotników przymusowych, deportowanych ze swojej ojczyzny na teren III Rzeszy lub na tereny przez nią okupowane i tam zmuszonych do pracy w przedsiębiorstwach zarobkowych lub w sektorze publicznym. Dodatkowo, w ramach tzw. „klauzuli otwartości”, dopuszczono możliwość objęcia świadczeniami również robotników rolnych, dzieci wywiezione wraz z rodzicami deportowanymi na roboty przymusowe, dzieci urodzone w czasie trwania pracy przymusowej rodziców na terenie III Rzeszy, osoby pozbawione wolności w więzieniach, aresztach i obozach przejściowych oraz ofiary eksperymentów pseudomedycznych, które z mocy w/w ustawy niemieckiej nie zostały objęte świadczeniami. Ponadto, o wypłatę świadczeń ubiegać się mogły również osoby, których mienie zostało naruszone „wskutek prześladowań rasowych przy istotnym, bezpośrednim i przyczyniającym się do powstania szkód udziale niemieckich przedsiębiorstw”. Wypłaty świadczeń, o których mowa, zostały zakończone 30 września 2006 roku. Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” (FPNP) ogółem przekazała świadczenia ze środków niemieckiej Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” dla 484 tys. osób uprawnionych na kwotę ponad 3,5 mld PLN (975,5 mln EUR).

7) Przedstawione informacje pokazują, że sprawa pomocy finansowej dla obywateli polskich - ofiar zbrodni wojennych III Rzeszy była przedmiotem starań kolejnych polskich rządów. Rząd RP, dostrzegając krzywdy ofiar prześladowań nazistowskich, nie może więc obecnie, ze względów natury prawnej, wystąpić z odpowiednimi roszczeniami wobec strony niemieckiej, a tylko państwo niemieckie, jako sukcesor III Rzeszy, która była sprawcą szeregu zbrodni, ponosi odpowiedzialność za te działania.

Z poważaniem,
Z upoważnienia Ministra Spraw Zagranicznych
Henryka Mościcka – Dendys
Podsekretarz Stanu

Dokument 19

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, Marka Magierowskiego – z upoważnienia Ministra (Witolda Waszczykowskiego) na zapytanie nr 3812 w sprawie strat poniesionych podczas II wojny światowej¹, Warszawa, 8 sierpnia 2017 r.

Szanowny Panie Marszałku,

Odpowiadając na zapytanie nr 3812 Pana Posła Adama Ołdakowskiego w sprawie strat poniesionych podczas II wojny światowej. Pragnę zaznaczyć, że zawarte w piśmie tezy prawne są nie do końca spójne z argumentacją podnoszoną w ostatnim czasie przez niektórych Przedstawicieli Rządu RP w środkach masowego przekazu i wskazujące, że Polsce należą się od Niemiec reparacje. DPT sporządził w tej sprawie notatkę dla Pana Ministra. Jak dotąd nie mamy informacji, by oficjalne stanowisko Rządu RP wyrażone w uchwale z 2004 r. uległo zmianie.

Polska nie zawarła z Niemcami umowy międzynarodowej, która w sposób bezpośredni i całościowy regulowałaby zagadnienie reparacji (odszkodowań) wojennych za szkody poniesione przez Polskę w trakcie II wojny światowej. Bezsprzeczny jest status Polski jako jednej z największych ofiar niemieckiego reżimu i okresu działań wojennych 1939-45.

Oceniając prawnomiędzynarodowe aspekty ewentualnej możliwości dochodzenia przez Polskę roszczeń z tytułu strat poniesionych w trakcie II wojny światowej, należy uwzględnić szerszą perspektywę historyczno-polityczną. Zgodnie z Umową Poczdamską zawartą pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, ZSRR oraz Wielką Brytanią Polska zaliczona została do

---

¹ <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0397DEDF>

wschodniej strefy reparacyjnej, a jej roszczenia odszkodowawcze miały zostać zaspokojone z odszkodowań otrzymanych przez stronę radziecką. W celu wykonania Umowy Poczdamskiej została zawarta polsko-radziecka umowa w sprawie wynagrodzenia szkód wyrządzonych przez niemiecką okupację z 16 sierpnia 1945 r. W umowie tej określono tryb i zakres zaspokojenia roszczeń Polski z tytułu reparacji z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec oraz z udziału ZSRR w reparacjach z zachodnich stref okupacyjnych. Na jej podstawie rząd radziecki zrzekł się na rzecz Polski wszelkich roszczeń do mienia niemieckiego i innych niemieckich aktywów na całym terytorium Polski. Na mocy Umowy Poczdamskiej Polska uzyskała również byłe niemieckie obszary wschodnie. Sprawę rozliczeń reparacyjnych między PRL a ZSRR zamknął Końcowy protokół o dostawach dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec z 4 lipca 1957 r.

22 sierpnia 1953 r. ZSRR zawarł z Niemiecką Republiką Demokratyczną (NRD) umowę dotyczącą zamknięcia kwestii reparacyjnych ze strony Niemiec. Umowa stwierdzała m.in., że NRD wywiązały się już w znacznym stopniu ze swoich zobowiązań finansowo-gospodarczych, a z uwagi na ekonomiczne uwarunkowania uznano za niecelowe wypłacanie dalszych świadczeń.

23 sierpnia 1953 r. w rezultacie przyjęcia przez Radę Ministrów PRL uchwały „Oświadczenie rządu PRL” Polska zrzekła się reparacji od Niemiec w związku z II wojną światową. Ust. 5 tego oświadczenia stwierdza, że: „(...) dla uregulowania problemu niemieckiego i w uznaniu, iż Niemcy w znacznym stopniu uregulowały swe zobowiązania z tytułu odszkodowań wojennych, rząd polski zrzeka się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty odszkodowań wojennych na rzecz Polski”.

Niezależnie od współczesnych ocen tego faktu w przeważającej części polska doktryna skłania się ku stanowisku, że oświadczenie z 1953 r. stanowi wiążący jednostronny akt Państwa Polskiego – podmiotu prawa międzynarodowego. Zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego przy ocenie aktów jednostronnych należy wziąć pod uwagę zamiar wywołania skutków prawnych oraz publiczny charakter oświadczenia. W tych aspektach brak podstaw, aby zakwestionować moc prawną oświadczenia z 1953 r. Jednostronne akty tworzą zobowiązania dla państw autonomicznie, nie muszą stanowić części traktatu aby posiadać moc obowiązującą i nie wymagają akceptacji drugiej strony. Niektórzy przedstawiciele polskiej doktryny podważają jednak takie rozumowanie.

W stanowisku z dnia 19 października 2004 r. Rada Ministrów podkreśliła: „Oświadczenie Rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się przez Polskę reparacji wojennych Rząd RP uznaje za obowiązujące (...) Oświadczenie z 23 sierpnia 1953 r. było podjęte zgodnie z ówczesnym porządkiem konstytucyjnym, a ewentualne naciski ze strony ZSRR nie mogą być uznane za groźbę użycia siły z pogwałceniem zasad prawa międzynarodowego, wyrażonych w Karcie Narodów Zjednoczonych”. Stanowisko polskiego rządu nie uległo zmianie od 2004 r.

W świetle przedstawionych rozważań prawnych należy przypomnieć, że w myśl art. 9 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”. Równocześnie należy pamiętać, że Oświadczenie z 1953 r. nie ogranicza w żadnym stopniu praw obywateli polskich do dochodzenia swoich roszczeń przed sądami niemieckimi, aczkolwiek strona niemiecka przedstawiała niekiedy odmienne stanowisko w tym zakresie. Formalnie zatem podmiot indywidualny (osoba fizyczna lub prawna) może wnieść skargę do sądu krajowego przeciwko RFN w związku ze szkodami jakie poniósł w trakcie II wojny światowej.

Warto wspomnieć, że sprawa uzyskania indywidualnych odszkodowań wojennych dla Polaków - ofiar III Rzeszy była wielokrotnie tematem rozmów polsko - niemieckich. 16 listopada 1972 r. w Genewie zostało podpisane Porozumienie między ministrem zdrowia i opieki społecznej PRL a federalnym ministrem gospodarki i finansów RFN w sprawie pomocy finansowej dla obywateli polskich – ofiar hitlerowskich eksperymentów pseudomedycznych, które przewidywało przekazanie kwoty 100 mln DM. Porozumienie to poprzedzały indywidualne wypłaty dokonywane przez rząd RFN za pośrednictwem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, których łączna suma wyniosła ponad 39 mln DM.

Na podstawie porozumienia polsko - niemieckiego z 16 października 1991 r. o pomocy humanitarnej dla szczególnie poszkodowanych ofiar prześladowania nazistowskiego w Polsce Rząd RFN przekazał 500 mln ówczesnych marek Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie, natomiast Polska zobowiązała się do niepopierania roszczeń swoich obywateli na płaszczyźnie międzynarodowej. Podejmując takie zobowiązanie ówczesny Rząd RP zastrzegł, iż nie oznacza ono ograniczenia praw obywateli do indywidualnego dochodzenia roszczeń. W latach 1999-2000 prowadzone były dodatkowe negocjacje na forum międzynarodowym, z aktywnym udziałem delegacji polskiej, które doprowadziły do uchwalenia przez niemiecki Bundestag 6 lipca 2000 r. ustawy

o utworzeniu Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość” (Fundacja POP) oraz podpisania w dniu 17 lipca 2000 r., tzw. „Wspólnego Oświadczenia” (Joint Statement) przez Rządy Białorusi, Czech, Państwa Izrael, Rzeczypospolitej Polskiej, Federacji Rosyjskiej, Ukrainy oraz Rządu RFN i Stanów Zjednoczonych, a także przedsiębiorstwa niemieckie i Konferencję ds. Żydowskich Roszczeń Majątkowych, na podstawie którego Rząd RFN i firmy niemieckie zobowiązały się do dokonania wpłat w wysokości 10 mld DM na rzecz Fundacji POP. Zgodnie z ustawą Bundestagu, Fundacja POP za pośrednictwem tzw. organizacji partnerskich (w przypadku obywateli polskich taką organizacją była przede wszystkim FPNP) wypłacała świadczenia dla więźniów obozów i gett oraz dla robotników przymusowych, deportowanych ze swojej ojczyzny na teren III Rzeszy lub na tereny przez nią okupowane i tam zmuszonych do pracy w przedsiębiorstwach zarobkowych lub w sektorze publicznym. Dodatkowo, w ramach tzw. „klauzuli otwartości”, dopuszczono możliwość objęcia świadczeniami również robotników rolnych, dzieci wywiezione wraz z rodzicami deportowanymi na roboty przymusowe, dzieci urodzone w czasie trwania pracy przymusowej rodziców na terenie III Rzeszy, osoby pozbawione wolności w więzieniach, aresztach i obozach przejściowych oraz ofiary eksperymentów pseudomedycznych, które z mocy w/w ustawy niemieckiej nie zostały objęte świadczeniami. Ponadto, o wypłatę świadczeń mogły ubiegać się również osoby, których mienie zostało naruszone „wskutek prześladowań rasowych przy istotnym, bezpośrednim i przyczyniającym się do powstania szkód udziale niemieckich przedsiębiorstw”. Wypłaty świadczeń, o których mowa, zostały zakończone 30 września 2006 roku. FPNP ogółem przekazała świadczenia ze środków niemieckiej Fundacji POP dla 484 tys. osób uprawnionych na kwotę ponad 3,5 mld PLN (975,5 mln EUR).

Przedstawione informacje pokazują, że sprawa pomocy finansowej dla obywateli polskich - ofiar zbrodni wojennych III Rzeszy była przedmiotem starań kolejnych polskich rządów. Pomimo tego, udało się objąć wypłatami jedynie część poszkodowanych osób. Obecnie z uwagi na Oświadczenie z 1953 r. oraz jego potwierdzenie przez Rząd RP w 2004 r. możliwość skutecznego wystąpienia z roszczeniami reparatornymi wymaga dalszych analiz. Na podstawie wspomnianego porozumienia polsko-niemieckiego z 1991 r. ówczesny Rząd RP zobowiązał się wobec Rządu RFN, że „nie będzie dochodził dalszych roszczeń obywateli polskich, które mogłyby wynikać w związku z prześladowaniem nazistowskim” (zastrzegając jednocześnie, że nie powinno to oznaczać ograniczenia praw obywateli do indywidualnego dochodzenia roszczeń).

Władze polskie podpisując Wspólne Oświadczenie z 2000 r., o którym mowa wyżej, zgodziły się również, że „w odniesieniu do sumy 10 mld DM, która ma być przekazana Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość" przez niemiecki sektor publiczny oraz niemieckie firmy, (...) suma ta stanowi zarówno górną granicę, jak i ostateczną kwotę przeznaczoną na wypłaty”. Dotychczasowe działania nie pozbawiają natomiast strony polskiej możliwości podejmowania w rozmowach z RFN kwestii przyznania dodatkowych świadczeń humanitarnych dla żyjących jeszcze ofiar niemieckiego reżimu narodowosocjalistycznego.

Z poważaniem,

Z upoważnienia Ministra Spraw Zagranicznych
Marek Magierowski
Podsekretarz Stanu

Jan Barcz, specjalista prawa międzynarodowego, emerytowany nauczyciel akademicki (wykładał w Krajowej Szkole Administracji Publicznej, Uniwersytecie Opolskim, Szkole Głównej Handlowej i Akademii Leona Koźmińskiego), doświadczony dyplomata, m.in. członek zespołu MSZ negocjującej traktaty polsko-niemieckie 1990-1991 i uczestniczącego w Konferencji „2+4”, Ambasador RP w Wiedniu (1995-1999), dyrektor Departamentu UE MSZ (2000-2001), , obecnie członek *Team Europe* i Konferencji Ambasadorów RP.

Krzysztof Ruchniewicz , historyk i niemcoznawca, dyrektor Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik katedry historii najnowszej CSNE, pracownik naukowy Instytutu Historycznego UW., od czerwca 2024 r. pełnomocnik Ministra Spraw Zagranicznych do spraw polsko-niemieckiej współpracy społecznej i przygranicznej.

Ze wstępu

Droga proponowana przez promotorów „kampanii reparatornej” PiS (zasadająca się na kwestionowaniu aktu z 1953 r. zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec) prowadzi donikąd, to droga stałego konfliktu, niezrealizowanych obietnic, narastającej frustracji. Podczas rządów PiS „kampania reparatorna” nie tylko nie przyniosła ani złotówki „reparacji, odszkodowań i zadośćuczynienia”, lecz wprost przeciwnie, uniemożliwiła uzyskanie od Niemiec kolejnych świadczeń dla żyjących jeszcze w Polsce ofiar zbrodni nazistowskich.

Niniejszy wybór dokumentów jest powiązany zwłaszcza z dwiema książkami:

Partyjna „kampania reparatorna” PiS. Raport i objaśnienia. Red. naukowa J. Barcz i K. Ruchniewicz, Wrocław 2024
<https://janbarcz.prv.pl>

Akt symboliczny. Świadczenia dla ofiar zbrodni nazistowskich w Polsce. Formuła „pragmatyczna” w świetle porozumień z lat 1991 i 2000. Red. naukowa J. Barcz i K. Ruchniewicz, Warszawa 2023
<https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/7163>